

Л. С. Панова
В. В. Протопопова

ВЕСНЯНІ
РОСЛИНИ

КИЇВ
„РАДЯНСЬКА ШКОЛА“
1987

о
і-
м-
а
с,
я
-
-
-
і
-
и
-
-
-
е
е
-
і-
я
т.
а
т,
т,
в.
3

ПАНОВА Л. С., ПРОТОПОПОВА В. В.
Весенние растения.— К.: Рад. шк., 1987.—
160 с., ил.

В книге представлены растения флоры Украины, которые зацветают весной. Кратко описываются строение, биологические и экологические особенности, распространение этих растений на территории республики. Подчеркнута важность их охраны.

Рассчитана на учащихся среднего и старшего школьного возраста.

Рукопис рецензували: кандидат біологічних наук С. С. Морозюк (Київський педінститут) і вчитель біології І. М. Стадницький (Новокам'янська СШ Львівської обл.).

П 4802020000—337
М210(04)—87 376—87

© Видавництво
«Радянська
школа», 1987 р

Навесні після довгого зимового спокою оживають дерева, кущі, трави. Заграли сріблом свого опушення котики верб. Під вітром загойдалися сережки ліщини, і легкою хмаркою пливе у повітрі її пилок. Минуло кілька днів, як зійшов з глинястого пагорбка сніг, а на ньому вже з'явилися золотисті суцвіття мати-й-мачухи.

Поки дерева не вкрилися листям, а в степах і на лузі не піднялися густі трави, розцвітають первоцвіти. Пізніше, в другій половині весни, починають цвісти трави у тіні від вкритих листям дерев і в густому, високому травостої.

Перші весняні рослини — ефемероїди (від грецьких слів «ephemeros» і «eidos» — схожі на ефемери) мають підземні стебла — цибулини, бульби, кореневища, які є справжніми коморами поживних речовин. Це дає їм змогу дуже швидко розвиватися навесні. Світлолюбні і вологолюбні, вони сплять відцвісти і дати насіння до настання посухи і пригнічення їх іншими рослинами. Потім у рослин надземна частина засихає, а підземна, маючи запас поживних речовин, перебуває в стані спокою до наступної весни, захищена від літньої спеки і зимових холодів.

Ранньовесняні трав'янисті рослини називають підсніжниками, бо вони починають розвиватися ще під снігом. Якщо після першого тепла настає похолодання, воно не спричинить їм шкоди, бо у клітинах цих рослин містяться концентровані розчини поживних речовин, які замерзають при температурі значно нижчій 0 °С. Густе опушення рослин, закривання квіток разом з чашолистками на ніч сприяють збереженню тепла. У дерев надійним захистом від холоду є луски, що закривають бруньки, опушення молодих гілочок і бруньок; смола, що виступає на молодих пагонах, бруньках, темний колір бруньок теж є пристосуванням до низьких температур.

Пізніше, з настанням більш стійкої погоди, на відкритих місцях, частіше степових, можна побачити дрібненькі, 3–5 см заввишки, рослини. Вони з'являються у великій кількості, займаючи більші чи менші ділянки. На весь цикл розвитку — від сходів до зрілого насіння — цим рослинам потрібно всього 2–3 тижні. Називаються вони ефемери (від грецького слова «ephemeros» — одноденний, короткочасний). Це такі однорічні рослини, як реп'яшок, мишачий хвіст, крупка тощо.

Спостерігаючи розвиток весняних рослин, можна помітити певну послідовність: цвітіння починається дуже рано, відразу після танення снігу (а деякі рослини виносять свою квітку і крізь сніг) і продовжує-

тись всю весну. Одні рослини відцвітають, інші зацвітають. У одних спочатку з'являються квітки, а потім листки (мати-й-мачуха), у других розвиток листків і цвітіння відбуваються одночасно (проліски), а треті цвітуть після того, як розвинуться вегетативні органи (горлиця).

Яскраві весняні квіти серед сухих трав і торішнього листя не залишаються поміченими. І от уже в руках у «любителів» природи букетика з квіток підсніжників, медунки, рясту. Знищуючи надземну частину, ми завдаємо рослині великої шкоди — без листків вона не зможе відновити запас поживних речовин у своїх підземних цибулинах, бульбах, вони виснажуються. У наступному році весняний килим не буде вже таким багатим. Ще більшої шкоди завдають ті, хто викопує рослини разом з підземними частинами, зменшуючи природні запаси, призводячи до непоправних втрат.

Поки що не всім рослинам загрожує загибель, деякі з них дуже поширені в природі. Але є види рослин з досить обмеженим місцезростанням — їх називають ендемічними (від грецького «endemos» — місцевий). Трапляються вони тільки в певній обмеженій області, місцевості.

Кожний вид чимось цінний, і якщо не сьогодні, то в майбутньому наука може відкрити його корисні властивості. А він може загинути, якщо непродуманно проводити меліоративні роботи, безконтрольно вирубува-

ти ліси, неправильно застосовувати отрутохімікати тощо. У приміських зонах природі завдають шкоди ті люди, що визбирують квіти, руйнують автомашинами рослинний покрив. Рослини втрачають свою здатність самопоновлюватись у попередніх кількостях. Усе менше стає рослин з гарними квітками, особливо тих, що цвітуть весною. Рідкісними стали проліски, сон-трава, підсніжники. Усе далі від міста відступають конвалії.

Наша держава постійно піклується про охорону природи. З цією метою створюються заповідники, заказники, посилюється контроль за використанням природних ресурсів. Видано Червону книгу СРСР і союзних республік, до яких занесено рослини, що охороняються законом.

У справі збереження рослин, зокрема весняних, багато можуть допомогти юні натуралісти, усі школярі, взявши ці рослини під захист у своїй місцевості. Для цього потрібно знати особливості будови і розвитку рослин, їх екологію, значення в житті людини.

ОПИС РОСЛИН

АВРИНІЯ СКЕЛЬНА
АВРИНІЯ СКАЛЬНАЯ
AURINIA SAXATILIS (L.) DESV.

Родина Капустяні (Хрестоцвіті)

Ранньою весною, коли земля, звільнившись від снігу, ще вкрита бурими рештками торішньої рослинності, на гранітних скелях, рідше на пісковиках, між нагрітим сонцем камінням пишно зацвітають 10—30 см заввишки півкущики авринії скельної. Вони густо ростуть у тріщинах скель, біля їх підніжжя, по осипах і навесні, зацвітаючи, розцвічують їх яскраво-жовтими смугами та великими плямами. Міцними довгими кореннями закріплюються рослини в ґрунті й забезпечуються вологою. Дуже розгалужені стебла авринії обліственні сіруватими від опущення листками і вкриті численними суцвіттями, що складаються з укорочених китиць, зібраних щитком. Квітки дрібні, з яскраво-жовтими виімчастими пелюстками, 3—5 мм завдовжки. Авринія цвіте в квітні — травні. На початку літа досягають плоди — гладенькі еліптичні стручечки, 4—5 мм завдовжки.

Зустрічається звичайно на відслоненнях Дніпровсько-Приазовської кристалічної смуги, у правобережній частині України. Трапляється в Західному Поліссі, Лісостепу, подекуди й у Степу.

АНЕМОНА ДІБРОВНА
ВЕТРЕНИЦА ДУБРАВНАЯ
ANEMONE NEMOROSA L.

Родина Жовтецеві

Через 2—3 тижні після того, як зійде сніг, маленькі рослини анемони дібровної, 8—25 см заввишки, з темно-зеленими глибокороздільними листками і великими білими квітками суцільним килимом вкривають вологі місця широколистих і мішаних лісів, береги лісових струмків і річечок. Зовні пелюстки у бутонів і молодих квіток лідувато-рожевуваті від наявності в них особливої речовини — антоціану, що поглинає світлові промені й перетворює їх на теплові. Підвищення температури прискорює відкриття пелюсток. Під час дощу і на ніч пелюстки стуляються, квітконіжка згинається донизу, і квітка звисає, захищаючи таким чином пилок від зайвої вологи. Анемона дібровна дуже легко розмножується частинками кореневищ.

Поширена в лісових районах, рідше трапляється в Лісостепу. Зустрічається переважно в правобережних районах. Цвітіння триває протягом місяця. Не встигнуть облетіти пелюстки, як утворюються дрібненькі плодики. Рослина отруйна.

АНЕМОНА ЖОВТЕЦЕВА
ВЕТРЕНИЦА ЛЮТИКОВАЯ
ANEMONE RANUNCULOIDES L.

Родина Жовтецеві

Коли на деревах починають розвиватися перші листочки, у лісах і по чагарниках зацвітає анемона жовтецева. За рахунок поживних речовин, нагромаджених у довгому повзучому кореневищі з минулого року, рослини швидко розвиваються, і незабаром яскраві великі квітки в зеленому мереживі листків різно вкривають землю. На тонькому стебельці (14—25 см заввишки) кільцем розміщені 3 трійчасті листки, між якими погойдується під вітром квітка з 5—6-роздільним жовтим пелюстковидним віночком. У центрі її численні маточки і тичинки. Нектарників немає, але комахи відвідують квітки заради великої кількості пилку, який вони поїдають. Приймочки квіток досягають раніше, ніж пилки, і це сприяє перехресному запиленню. Плід складається з багатьох горішків, які мають їстівні придатки, що приваблюють мурашок. Поїдаючи ці придатки, мурашки розносять плоди, чим сприяють поширенню рослин. Росте анемона жовтецева в широколистих і мішаних лісах у вологих і освітлених місцях. Поширена в лісових, лісостепових і північних степових районах до південної межі байрачних лісів.

АСФОДЕЛІНА ЖОВТА
АСФОДЕЛИНА ЖЕЛТАЯ
ASPHODELINE LUTEA (L.) RCHB.

Родина Лілійні

На кам'янистих схилах і скелях Криму навесні привертають увагу своєрідні рослини з міцними струнками стеблами, які високо підносять над рідким травостоєм суцвіття, схожі на початки. Це асфоделіна жовта. Рослина багаторічна, до 70 см заввишки, з коротким кореневищем. Від кореневища відходить надземне стебло, майже до суцвіття густо облистнене лінійно-шиловидними тригранними листками. Жовті або зеленуватожовті квітки по 3—5 зібрані в густу китицю. Пелюстки оцвітини біля основи зростаються в коротку трубочку; 1 з незрослих частин пелюсток звернена донизу, а 5 інших зближені між собою й спрямовані догори. Внутрішні тичинки довші від зовнішніх. Біля основи вони розширені й охоплюють зав'язь, захищаючи нектар від дрібних комах. Запилюють квітки джмелі й бджоли. Зацвітає в квітні, цвіте і в травні. Плоди — тригнізді шкірясті коробочки, наповнені чорним тригранним насінням.

Асфоделіна росте в кам'янистих степах, на скелях і осипах, гірських схилах, між чарниками. Поширена в Гірському та Південному Криму. Занесена до Червоної книги СРСР і Червоної книги УРСР.

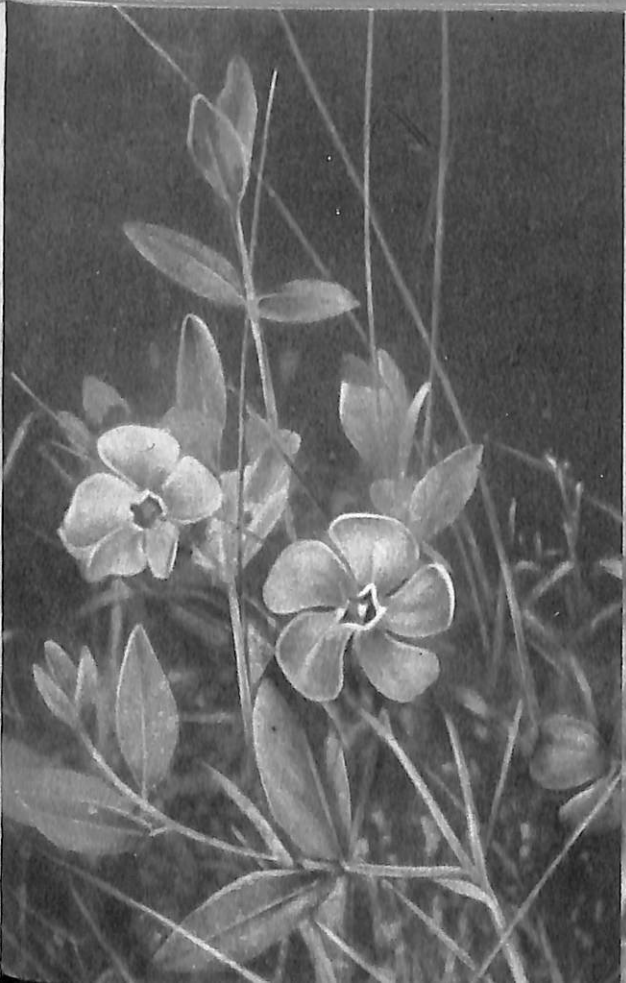

БАРВІНОК МАЛИЙ
БАРВИНОК МАЛЫЙ
VINCA MINOR L.

Родина Барвінкові

Сланкі вічнозелені півкущики барвінка малого утворюють такі щільні зарості, що подекуди на 1 м² їх налічується до сотні. Розпластані стебла вкорінюються у вузлах і дають нові пагони, 30—60 см завдовжки. Листки еліптичні, голі, зверху блискучі. У їх пазухах розвиваються поодинокі квітки з голубим віночком до 2,5 см у діаметрі, з довгою трубочкою і плоским відгином з 5 зрізаних на верхівці, серповидно зігнутих пелюсток. Чашечка розсічена на 5 ланцетних голих чашолистків. Приймочка потовщена, по боках вкрита клейкою речовиною. Барвінок зацвітає наприкінці квітня. Цвіте в травні, а подекуди й у червні. Квітки запилюються комахами. У середині літа дозрівають плоди-листянки.

Росте барвінок у лісах, переважно грабових або грабово-дубових, в місцях достатньо освітлених і зволжених, на галявинах, біля доріг, на просіках, порубках. У дикому стані поширений у Карпатах і Розточчі-Опіллі, рідше в Західному і Правобережному Поліссі, Лісостепу й на заході Степу. Цінна лікарська і декоративна рослина. Вирощують для створення газонів і бордюрів.

БЕЛЬВАЛІЯ ЛИПСЬКОГО
БЕЛЬВАЛИЯ ЛИПСКОГО
BELLEVALIA LIPSKYI (MISCH.)
E. WULF

Родина Лілійні

Бельвалія Липського, або степовий гіацинт, виділяється серед рослин завдяки довгим розчепіреним квітконіжкам. Лінійні, досить широкі листки, що відходять від цибулини, обгортають біля основи безлисте стебло, яке виносить на висоту 20–30 см велику китицю дрібних брудно-фіолетових квіток, з яких верхні часто недорозвинені. Квітки мають зрослу оцвітину з гребенеподібними виростами. Тичинки прикріплені біля основи пелюсток розширеними і зрослими між собою частинами. Квітки розцвітають поступово, починаючи з нижньої частини суцвіття. У міру відцвітання колір їх змінюється до бурого, а квітконіжки відгинаються горизонтально. Тому суцвіття згодом стає циліндричним. У кінці червня досягають плоди-коробочки. Іноді стебло відривається від цибулини і котиться за вітром, розсіваючи насіння.

Росте на сухих гірських схилах і кам'янистих ділянках у Південному Криму. Міжнародну назву роду дано на честь французького вченого П. Бельваля, а виду — на честь російського ботаніка В. І. Липського.

БЕРЕЗА ПОВИСЛА
БЕРЕЗА ПОВИСЛЯЯ
BETULA PENDULA ROTH

Родина Березові

Навесні однією з перших починає зеленіти білокора красуня-береза. Зелені ніжні листочки вкривають її тонкі повислі гілки. У цей час на березі з'являються сережки, що являють собою суцвіття. Тичинкові квітки зібрані в довгі, повислі на кінцях гілок сережки з червоно-бурими лусочками. Оцвітина має 1—2 листочки, що зростаються з приквітком, і 2 тичинки з роздвоєними пиляками. Маточкові квітки оцвітини не мають. Маточка з 2 нитковидними прийомками. Зелені коротенькі сережки, у які зібрані маточкові квітки, розміщені на вкорочених бічних гілочках. У маточкових сережках утворюються плоди — горіхи з двома перетинчастими крилами, завдяки яким насіння розноситься вітром на значну відстань. Листки в березі повислої ромбічні, по краю двопилчасті, на довгих черешках. Молоді листочки вкриті бальзамічною речовиною, що захищає їх від зайвого випаровування вологи. Білий колір кори зумовлений наявністю в клітинах особливої речовини — бетуліну. Широко розповсюджений вид, звичайний для Карпат, Полісся, північної частини Лісостепу; в інших районах трапляється рідко.

БІЛОЦВІТ ВЕСНЯНИЙ
БЕЛОЦВЕТНИК ВЕСЕННИЙ
LEUCOJUM VERNUM L.

Родина Амарилісові

На проталинах, де тягнуться до сонця перші паростки, біля струмочків з талого снігу на соковитих квітконосах погойдуються великі білі дзвіночки білоцвіту весняного. Завдяки поживним речовинам, нагромадженим у цибулині, швидко розвивається квітконіс з трьома-чотирма лінійними приземними листками. На верхівці квітконоса в пазусі приквіткового листка на довгій зігнутій квітконіжці красується велика, наче фарфорова, квітка (рідше 2). Оцвітина до 3 см завдовжки, широкодзвоникувата, з 6-роздільними білими листочками, з жовтою або зеленою плямою біля верхівки кожного з них. Головне призначення плями — показувати запилювачам шлях до нектару. Основна нектароносна тканина міститься на дні квітки. Тичинки з білими нитками і яскраво-жовтими пиляками. Плід — м'ясиста коробочка. Білоцвіт зацвітає одним з перших — у березні, цвіте й у квітні.

Росте по відкритих трав'янистих місцях, узліссях букових лісів, на вологих луках. Поширений у Закарпатті, рідше трапляється в Карпатах і зовсім рідко в Розточчі-Опіллі. Розмножується цибулинами і насінням.

БРАНДУШКА РІЗНОКОЛІРНА
БРАНДУШКА РАЗНОЦВЕТНАЯ
BULBOCODIUM VERSICOLOR
(KER-GAWL.) SPRENG.

Родина Лілійні

Відразу ж як розтане сніг, зацвітає брандушка різноколірна.

Великі, до 7 см у діаметрі, бузково-рожеві квітки з'являються одночасно з пучком лінійно-ланцетних сизих листків, і разом з ними біля основи вони обгорнуті піхвою видозміненого нижнього листка. Бульбоцибулина вкрита численними чорно-бурими лусками. Стебло коротке, підземне. Рослина не перевищує 6—8 см. Пелюстки простої оцвітини вільні, з довгими вузькими нігтики. Останні складені трубочкою і з'єднані між собою зубцями, що розвиваються з кожного боку біля основи відгину пелюсток. Нігтики занурені в землю і назовні виходять лише частки відгину. Зав'язь підземна, а тичинки прикріплені до основи відгину. На початку літа визріває плід — довгаста коробочка. Підземне стебло трохи витягується і виносить її на поверхню.

Росте в степах, на трав'янистих місцях, по чагарниках, схилах. Поширена в Лісостепу і Степу. Занесена до Червоної книги УРСР.

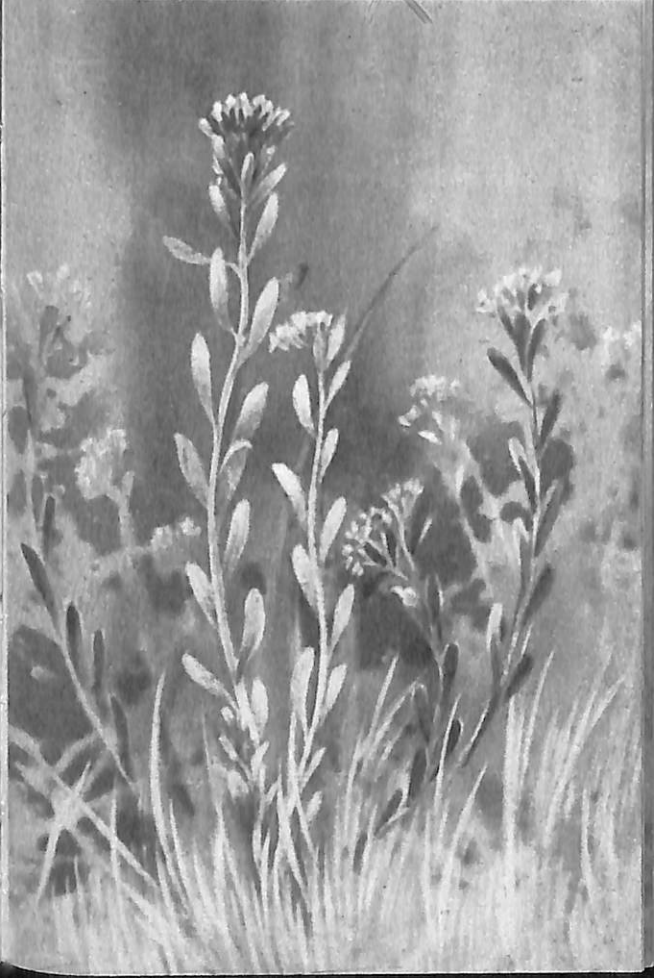
БУРАЧОК ШОРСТКИЙ
БУРАЧОК ШЕРШАВЫЙ
ALYSSUM HIRSUTUM VIEB.

Родина Капустяні (Хрестоцвітні)

Під час цвітіння в квітні ці сіруваті від опушення рослини добре виділяються серед розрідженої рослинності кам'янистих і особливо піщаних степів. У бурачка шорсткого прями, до 40 см заввишки, галузисті стебла з довгасто-ланцетними черговими листками. Рослини опушені відстовбурченими зірчастими волосками. Квітки зібрані на верхівці стебла в китицевидне суцвіття, яке під час дозрівання плодів видовжується й рідшає. Квітки блідо-жовті, правильні, двостатеві. Пелюсток 4, вони мають нігтик. Чашолистків 4. Тичинок 6 — 2 короткі і 4 довгі. Плоди — круглі стручечки до 7 мм завдовжки, вкриті волосками, які сидять на горбочках. Запилюється бурачок шорсткий переважно мухами, але можливе і самозапилення.

Рослина однорічна, віддає перевагу піщаним, кам'янистим місцям, степовим схилам, трапляється на полях як бур'ян.

Зустрічається в Закарпатті, Лісостепу, Степу і Криму.

ВАЛЕРІАНА БУЛЬБИСТА
ВАЛЕРИАНА КЛУБНЕНОСНАЯ
VALERIANA TUBEROSA L.

Родина Валеріанові

У валеріани бульбистої поодинокі ребристі стебла 15—50 см заввишки, що закінчуються розгалуженим суцвіттям. Листки розміщені супротивно; нижні, прикореневі — цілісні, стеблові — перисто-роздільні. Рожеві квітки зібрані в густе верхівкове суцвіття. Віночок трубчасто-лійковидний з 5-лопатеvim неправильним відгином. Тичинок 3. Чашечка з малопомітними під час цвітіння зубцями. Плід сухий, горіховидний. При плодах зубці чашечки розростаються і утворюють перистий чубок, завдяки якому плоди переносяться вітром на велику відстань. Рослина багаторічна, з грушовидно-потовщеними коренями. На початку осені в неї з'являються невисокі, 2—3 см, пагони, які навесні продовжують свій розвиток. Цвіте в квітні. Бульби мають специфічний запах, що пояснюється наявністю ефірної олії, яка містить валеріанову кислоту, камфору.

Росте на степових схилах, по чагарниках, кам'янистих місцях у Степу і південному Лісостепу.

Міжнародна назва роду походить від латинського слова, що в перекладі означає «бути здоровим» (деякі види цього роду здавна широко застосовуються в медицині).

ВЕРБА КОЗЯЧА
ИВА КОЗЬЯ. БРЕДИНА
SALIX CAPREA L.

Родина Вербові

У березні розкриваються сріблясті сережки («котики») верби козячої, що являють собою тичинкові і маточкові суцвіття й містяться на різних рослинах. Тичинкові квітки мають по 2 тичинки, маточкові — 1 маточку з 2-роздільною приймочкою. Оцвіттина у квіток верби редукована, а в кожній квітці її замінюють блискучі лусочки-нектарники. Тичинкові сережки дуже великі, жовті, мають густоволосисті приквіткові луски. Маточкові сережки дрібніші й менш опушені. Цвітіння відбувається до появи листків. Верба дає багато нектару і пилку. Плід — одногнізда коробочка, у якій міститься вкрита волосками насінина. Ці волоски сприяють розповсюдженню насіння вітром.

Листки черешкові, чергові, округлі або еліптичні, до 12 см завдовжки; загострені, по краю нерівномірно-зубчасті; зверху голі, а знизу повстисті, сіруваті. Коли віють сильні вітри, листки повертаються до них нижнім боком, повсть захищає їх від надмірного випаровування вологи. Верба козяча — невисоке дерево (до 10 м заввишки), що росте майже по всій УРСР, крім високогір'я Карпат.

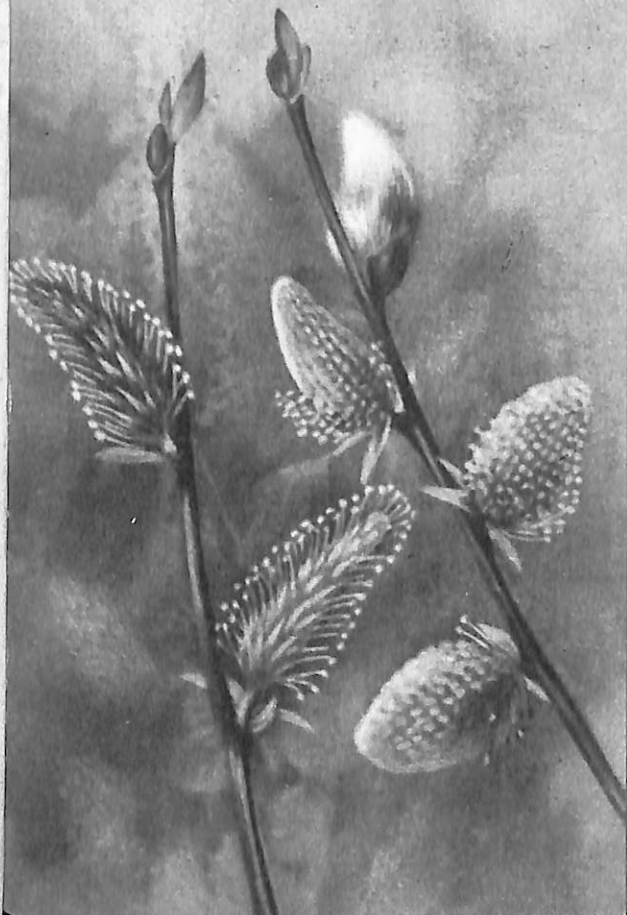

ВЕРБА ПОПЕЛЯСТА
ИВА ПЕПЕЛЬНАЯ
SALIX CINEREA L.

Родина Вербові

Цей високий, до 6 м, гіллястий кущ часто утворює суцільні зарості на вологих луках, болотах, у вологих лісах. Як і попередній вид, верба попеляста має маточкові і тичинкові квітки з редукованою оцвітиною. Вони зібрані в сережки. Кожна квітка сидить у пазусі волосистої приквіткової луски. Сережки великі, тичинкові — яйцевидної форми, маточкові — циліндричні, повислі (до 6 см). Листки видовжено-еліптичні, звужені до основи, 3—8 см завдовжки. Зверху вони вкриті пушком, а знизу повстисті. Бруньки і молоді пагони теж вкриті сіруватим пушком. Плід — одногнізда коробочка. Насінна волосиста. Верба попеляста має цікаву особливість — запасні сплячі бруньки. Якщо гілка пошкоджена, вони розпускаються і перетворюються у вкриті листками пагони. Життєздатними такі бруньки можуть лишатися дуже довго, а розпускаються тоді, коли гілку або стовбур зламати.

Росте майже по всій території УРСР, крім високогір'я Карпат.

ВЕРОНІКА ВЕСНЯНА
ВЕРОНИКА ВЕСЕННЯЯ
VERONICA VERNA L.

Родина Ранникові

Серед відростаючого травостою на відкритих місцях вероніка весняна не відразу приверне увагу. Невеличка трав'яниста рослина, від 5 до 15 см заввишки, має дрібні квіточки до 3 мм у діаметрі. Рожево-голубий віночок з короткою трубочкою і 4-роздільним відгином, майже вдвоє менший за чашечку. До трубочки віночка прикріплені 2 тичинки. Маточка з довгим стовпчиком і цілісною приймочкою. Квітки сидять по одній у пазухах верхніх листків, які переходять у приквітки, і верхня частина стебла набуває китицевидного вигляду не різко відмежованого суцвіття. Нижні листки оберненоїцевидні, а середні — перисто-роздільні. Рослини залозисто-опушені. Плоди — двогнізді коробочки. У суху погоду вони закриті, коли ж їх намочить дощ, відкриваються, насіння висипається і розноситься дощовими потоками. Рослина однорічна. Звичайно зустрічається по всій території УРСР на сухих луках, кам'янистих і степових схилах, на полях як бур'ян; зрідка трапляється на крайньому півдні і в Криму.

ВЕСНІВКА ДВОЛИСТА
МАЙНИК ДВУЛИСТНЫЙ
MAJANTHEMUM BIFOLIUM (L.)
F. W. SCHMIDT

Родина Лілійні

У травні щільні куртинки веснівки дволистої вкриваються білими цяточками суцвіть. Рослини, 10—20 см заввишки, виростають з бруньок тонкого повзучого кореневища, яке швидко розростається. До цвітіння стебло має лише один листок з широкою, глибокосерцевидною пластинкою і коротким черешком. Пізніше, через 2—3 роки, утворюються ще 1—2 таких самих листки, які розміщені близько один від одного, і густа верхівкова китиця дрібних ароматних квіток. Оцвітина зірчаста, майже до основи 4-роздільна, під час відцвітання опадає. Тичинок 4. Маточка 1. Вона визріває раніше від пиляків і це сприяє перехресному запиленню. Можливе й самозапилення. Цвіте в квітні — травні. Літом визрівають плоди — кулясті ягоди вишнево-червоного кольору з 1—2 насінинами. Восени рослина засихає. Під снігом зимує тільки розгалужене кореневище з бруньками на кінцях гілочок. Плоди не опадають і висять на сухій рослині іноді протягом усієї зими. Поширюються птахами.

Росте по лісах, особливо хвойних і мішаних. Поширена у Карпатах, на Поліссі, в північній частині Лісостепу.

ВЕСНЯНКА ВЕСНЯНА
ВЕСНЯНКА ВЕСЕННЯЯ
EROPHILA VERNA (L.) BESS.

Родина Капустяні (Хрестоцвіті)

Навряд чи хто б звернув літом увагу на цю крихітну рослину. Тонесеньке коріння ледь тримає в ґрунті тендітну розетку дрібних листків, з якої відходять безлисті стебельця, 3—20 см заввишки, на верхівці яких розвиваються суцвіття нижніх маленьких квіточок з білими 2-роздільними пелюстками 2—4 мм завдовжки. Квітки запилюються комахами, переважно мухами. У рослин виробилося своєрідне пристосування до приваблювання запилювачів, що ґрунтується на кольорових контрастах. Першими в суцвітті відцвітають нижні квітки. Їхні пелюстки з утворенням плодів не облітають, а збільшуються і залишаються біля зріючих плодів, які на той час мають бурій або фіолетовий відтінок. На їх фоні стають більш помітними верхні квітки. Іноді в квітках відбувається самозапилення. Веснянка — ефемер. Живе вона недовго. На початку квітня вже біліють її квіточки, а в травні дозрівають плоди — довгасто-еліптичні стручечки, які містять багато дрібного насіння.

Веснянка весняна невиваглива до ґрунтів. Поширена по всій Україні на пісках, сухих горбах, схилах, біля шляхів.

ВИШНЯ СТЕПОВА
ВИШНЯ СТЕПНАЯ
CERASUS FRUTICOSA (PALL.)
G. WORON.

Родина Розові

У кінці квітня на схилах балок і по узліссях байрачних лісів біліють кущики степової вишні. Вони широко розкинули гнучкі гілочки, густо всипані духмяним сніжно-білим цвітом. Кущики бувають зовсім маленькими, 20 см, але частіше — 1—2 м заввишки. Листки подібні до листків вишні звичайної. Квіткові бруньки закладаються як на однорічних пагонах, так і на вкорочених гілочках. Квітки по 2—4 зібрані в сидячі або короткостеблові зонтикоподібні суцвіття. Пелюстки і численні тичинки прикріплені до ввігнутого квітколожа, на дні якого містяться вільна зав'язь і нектарники. Квітки запилюються бджолами. У червні визрівають плоди — червоні соковиті кістянки, кисло-солодкі, їстівні.

Росте в степах, по схилах балок, на узліссях, між чагарниками. До ґрунтів невибаглива, світлолюбна, посухостійка й морозостійка. Поширена в степовій і лісостеповій зоні. Рідше трапляється в південній частині Полісся. Цінний медонос, полезахисна декоративна рослина. Використовується для виведення культурних сортів вишні. Плоди поширюються птахами.

ВІЛЬХА КЛЕЙКА, ЧОРНА
ОЛЬХА КЛЕЙКАЯ, ЧЕРНАЯ
ALNUS GLUTINOSA (L.) GAERTH.

Родина Березові

Серед дерев, що цвітуть до розпускання листків, вільха клейка цвіте однією з перших. Заввишки 20—30 м, має стрункий стовбур, вкритий темно-бурою тріщинуватою корою. Листки оберненояйцевидні або округлі, на верхівці виімчасті, темно-зелені, блискучі, голі. Молоді пагони, листки і бруньки клейкі (звідси і назва «клейка»). Рано навесні висячі сережки, в які зібрані тичинкові квітки, значно видовжуються, стають гнучкими. Луски розсуваються і відкривають пилляки, що розтріскуються, і яскраво-жовтий пилок підхоплює вітер. Маточкові квітки зібрані в прямостоячі сережки. Насіння розноситься вітром, а також водою під час весняної повені — горішки добре тримаються на воді. Цвіте вільха клейка в березні — квітні.

Росте на перезволожених, але добре дренованих ґрунтах, утворюючи чисті або мішані зарості. Рослина тінювитривала, морозостійка. Має поверхневу кореневу систему, дає багато паростків, росте швидко, особливо в перші роки життя. Використовується для закріплення берегів, ярів. Зустрічається по всій території УРСР, у Криму зрідка.

ВОВЧИ ЯГОДИ ЗВИЧАЙНІ
ВОЛЧЕЯГОДНИК ОБЫКНОВЕННЫЙ.
ВОЛЧЬЕ ЛЫКО
DAPHNE MEZEREUM L.

Родина Тимелеві

У зеленій гущавині лісу пламеніють рожевим цвітом маленькі куці вовчого лика, або вовчих ягід звичайних. Куці від 30 см до 1,5 м заввишки, з 3—4 бічними гілками. Квітки розвиваються на голих гілках до появи листків, сидять поодинокі або пучками по 2—5 по всій гілці зверху донизу в пазухах торішніх листків. Вони мають просту лійковидну 4-роздільну оцвітину, 8 тичинок, розміщених у 2 ряди, і 1 маточку. Біля основи зав'язі виділяється дуже багато нектару. Зацвітають рано весною, в квітні; цвітуть і в травні. На кінець цвітіння починають розвиватися чергові цілісні довгасто-обернено-яйцевидні листки. Плоди — червоні овальні соковиті кістянки.

Ростуть в підліску широколистих і хвойних лісів. Вимагають певних ґрунтових умов. Нормально розвиваються на свіжих родючих ґрунтах. Ростуть дуже повільно. Поновлюються насінням, яке розносять птахи. Поширені в лісових районах, Карпатах, Розточчі-Опіллі, у Лісостепу, звичайно в правобережних районах і дуже рідко на Лівобережжі. Усі частини рослини, особливо кора й плоди, дуже отруйні.

В'ЯЗ ГЛАДЕНЬКИЙ
ВЯЗ ГЛАДКИЙ
ULMUS LAEVIS PALL.

Родина В'язові

Одним з найперших у наших лісах зацвітає в'яз гладенький — дерево, до 35 м заввишки, з гарною розкидистою кроною й міцною кореневою системою. Цвіте до появи листків. Численні пучечки дрібних квіток розвиваються з квіткових бруньок, розташованих на верхівках гілок. Окремі квітки дещо схожі на зубчасті лійки, з яких висовуються по 2 приймочки і 6—8 тичинок з жовтогарячими або фіолетовими пиляками. Вітро- й комахозапильна рослина. У квітках раніше визрівають приймочки, потім тичинки. У суху погоду пиляки відкриваються щілиною, з якої висипається пилок і розноситься вітром. Але як тільки нахмариться, щілина міцно зтуляється. Відразу ж після відцвітання квіток розвиваються оберненоїцевидні, по краю зубчасті, нерівнобокі листки. У травні починається плодоношення. Плоди — крилатки, овальної форми. У центрі розміщується насінина, що по краях оточена широким перетинчастим крилом з вирізкою на верхівці.

Росте у широколистих і мішаних лісах по всіх районах УРСР.

ГАДЮЧА ЦИБУЛЬКА НЕПОМІТНА
ГАДЮЧИЙ ЛУК НЕЗАМЕТНЫЙ
MUSCARI NEGLECTUM GUSS.

Родина Лілійні

В зеленій гущавині трав відразу й не помітиш цю рослину, але її видає тонкий аромат квіток. Квітки зібрані по 10—30 в китці на довгому зеленому стебельці. Безплідні квітки яскраво-блакитні, майже сидячі; плодючі — на коротких квітконіжках, фіолетові. Відігнуті зубці оцвітини білі. Листки півциліндричні, зверху вузькожолобчасті, коротші за стебло. Цибулина яйцевидна, до 2 см у діаметрі. Плід — коробочка.

Цвіте в кінці весни (друга половина квітня — початок травня) у степах, по чагарниках, на схилах. Можна зустріти в розріджених лісах і навіть на полях. Росте в Ліссостепу, Степу і Криму.

Рослина дуже декоративна, завдяки чому здавна привернула до себе увагу. Уже в XVI ст. гадючу цибульку розводили в культурі. Відомо дуже багато її форм.

Гадючою цибулькою назвали тому, що на час її цвітіння після зимової сплячки з'являються гадюки.

ГІАЦИНТИК ПАЛЛАСІВ
ГІАЦИНТИК ПАЛЛАСА
*HYACINTHELLA PALLASIANA (STEV.)
LOSINSK.*

Родина Лілійні

Ясно-голубі суцвіття гіацинтника Палласового прикрашають у другій половині квітня вапнякові й гранітні відслонення і кам'янисті місця в степах. Тендітні цибулясті рослини, які виростають лише на 5—20 см, плямами голубіють по схилах, озерцями розливаються по степу. Лінійні жолобчасті листки приземні, їх звичайно 1—2. Безлисте стебло підносить витончену 6—25-квіткову короткоциліндричну китицю. Квітки-дзвіночки з віночковидною оцвітиною, 8—12 мм завдовжки. Відцвітаючи, віночок розривається поздовжніми смугами і залишається біля плодів. Плоди — коробочки.

Поширений у степах лівобережної частини України. Цвіте в середині весни, починаючи з другої половини квітня. Рослина невибаглива до умов існування, морозостійка. Добре розмножується насінням, але в культурі, незважаючи на високу декоративність, маловідома. Весняний ефемероїд.

Міжнародну назву роду дано за схожість зі справжнім гіацинтом, а видову — на честь П. С. Палласа, дослідника флори Європейської частини Росії і Сибіру. Занесено до списку рідкісних рослин.

ГЛІД КРИВОЧАШЕЧКОВИЙ
БОЯРЫШНИК КРИВОЧАШЕЧКОВИЙ
CRATAEGUS CURVISEPALA LINDM.

Родина Розові

Глід зацвітає в травні. Білі, пухнасті від численних тичинок квітки, зібрані складними щитковидними суцвіттями, розміщеними на верхівках бічних однорічних пагонів, ясно вкривають гілки. Кущ, іноді невелике дерево, виростає 1,8–4,5 м заввишки, має дуже розгалужений стовбур. Гілки з міцними колючками, обліствені 3–7-лопатовими листками. Оцвітина 5-членна, маточка 1, тичинок багато. Приймочки визрівають раніше від пиляків. Квітки із специфічним, дещо неприємним запахом, але нектароносні, тому їх часто відвідують різні комахи, які сприяють перехресному запиленню. Плоди — яблука, визрівають пізно — у кінці літа або на початку осені, червоні, їстівні. Плодоношення починається з 10–15 років. Глід довговічний, доживає до 300 років і більше. Зрубаний кущ дає пагони від пеньків і коренів. Краще росте на свіжих родючих ґрунтах, хоч взагалі до ґрунтів невибагливий. Росте в лісах, по чагарниках. Тримається освітлених місць і тому трапляється на узліссях, галявинах, по лісових дорогах, урвистих берегах річок.

Поширений в більшій частині України, крім степових районів.

ГОЛОНАСІННИК ОДЕСЬКИЙ
ГОЛОСЕМЯННИК ОДЕССКИЙ
Gymnospermium odessanum
(DC.) TAKHT.

Родина Барбарисові

У цієї багаторічної трав'янистої рослини підземне стебло — бульба, майже куляста, до 3 см у діаметрі. Рано навесні вона дає початок кільком простим, спрямованим догори надземним стеблам, кожне з яких закінчується трійчастими листками з короткими черешками і прилистками. Квітки зібрані у верхівкову китицю, у якій буває до десяти, а іноді більше квіток, кожна з яких має 2 см у діаметрі. Кількість пелюсток, чашолистків і тичинок 3—6, маточка 1. Золотаво-жовті пелюстковидні чашолистки досить великі, до 1 см, і в 2 рази перевищують невидимі пелюстки. Квітка цвіте чотири дні, а цвітіння триває близько двох тижнів. Плоди — кулясті коробочки — містять кілька чорно-бурих гладеньких насінин. До кінця травня надземна частина відмирає, а восени під землею формується нова рослина, тому наступної весни голонасінник одеський розвивається дуже швидко.

Голонасінник одеський — типовий ефемероїд, ендем Північного Причорномор'я, росте на степових схилах і кам'янистих відслоненнях Одеської області, зустрічається в Херсонській і Миколаївській областях.

ГОРИЦВІТ ВЕСНЯНИЙ
АДОНИС ВЕСЕННИЙ
ADONIS VERNALIS L.

Родина Жовтецеві

Сліпучо-жовті квітки горицвіту весняного виблискують яскраво на сонці серед степових трав. Численні пелюстки, 20—30 мм завдовжки, широким колом оточують безліч тичинок і маточок, розміщених спіралью в центрі квітки. Горицвіт весняний — багаторічна рослина з кореневищем і численними стеблами до 10—40 см заввишки, спрямованими вгору і густо вкритими сидячими тричі розсіченими на вузьколінійні частки листками. Цвіте в квітні — травні. Поодинокі квітки розміщені на верхівках стебел. Плоди — багатогорішки, дозрівають рано, у кінці весни — на початку літа. Вони мають їстівні придатки, що приваблює мурашок. Розтягуючи плоди до своїх мурашників для відгодівлі личинок, мурашки часто гублять їх по дорозі і тим сприяють поширенню рослини. Насіннєве поновлення горицвіту весняного відбувається дуже повільно, протягом десяти і більше років.

Росте горицвіт весняний у степах, світлих лісах, на галявинах й узліссях, степових схилах і відслоненнях. Поширений у лісостепових, степових районах і в Криму. Цінна лікарська і декоративна рослина. Занесена в Червону книгу СРСР.

ГОРИЦВІТ ВОЛЗЬКИЙ
АДОНИС ВОЛЖСКИЙ
ADONIS WOLGENSIS STEV.

Родина Жовтецеві

Серед барвистого квітневого різнотрав'я виділяються невеликі, до 25 см заввишки, кулясті кущики горицвіту волзького, вкриті жовтими квітками, дуже схожими на квітки його близького родича — горицвіту весняного, тільки дещо меншими. Від останнього горицвіт волзький відрізняється листками, розсіченими на значно ширші частки, і розложистим розчепірено-розгалуженим стеблом. Рослина багаторічна, з кореневищем і нижніми лускоподібними листками. Верхні листки великі, розсічені на лінійно-ланцетні або ланцетні, зісподу здебільшого опущені частки. Цвіте в квітні — травні.

Росте в степах, по схилах, на узліссях байрачних лісів. Поширений переважно в степовій зоні, досить часто зустрічається в південній частині Аїсостепу, трапляється в гірських і передгірних районах Криму.

Квітки горицвіту розкриваються лише в сонячну погоду і завжди повернуті до сонця. Із цією особливістю пов'язана і міжнародна родова назва рослини, яку дано їй на честь бога Сонця Адона. За іншою версією вона походить від імені міфічного героя — красеня Адоніса.

ДЕРЕН СПРАВЖНИЙ. КИЗИЛ
КИЗИЛ ОБЫКНОВЕННЫЙ
CORNUS MAS L.

Родина Кизилові

Ще підсніжник тільки збирається зацвітати, а дерен уже цвіте, буйно, щедро, жовтими квітками. Його високі кущі або невеликі деревця піднімаються до 2—5 м. Старі гілки, а в деревців і стовбур, вкриті тріщинуватою сірою корою, а молоді пагони — сіро-зеленим опушенням. Листки супротивні, без прилистків, за формою — від яйцевидних до ланцетних. Квітки з 4 жовтими пелюстками, які після цвітіння відігнуті донизу. Чашечка має 4 трикутних зубці. Тичинок 4—5, маточка 1. Дрібні квітки (довжина пелюсток 2—2,5 мм) на густоволосистих квітконосах зібрані в зонтиковидне суцвіття. Під час цвітіння кизил дуже активно відвідують комахи заради нектару і пилку. Плід — червона соковита кістянка з твердою гладенькою кісточкою. Хоч і цвіте кизил дуже рано, проте плоди дозрівають пізно восени. Вони дуже корисні. Вітаміну С у них стільки, скільки в смородині. У насінні багато олії, що йде на технічні потреби. Цінний медонос. Рослина дуже невибаглива до умов.

Рослина звичайна для Криму, Закарпаття, Карпат і Західного Лісостепу.

ЕРИТРОНИЙ СОБАЧИЙ ЗУБ
КАНДЫК ЕВРОПЕЙСКИЙ, К.
СОБАЧИЙ ЗУБ
ERYTHRONIUM DENS-CANIS L.

Родина Лілійні

Іноді в лісі можна натрапити на дуже гарну рослину з великими поодинокими рожевими або фіолетовими квітками. Пелюстки віночкової оцвітини у нижній частині утворюють трубку, а верхівки їх відігнуті назад. З трубочки віночка висувається 6 тичинок із синіми або майже чорними рухомими пиляками. У присмерки або під час дощу пелюстки нахиляються донизу і захищають пилок від зайвої вологи. Трубочка віночка забарвлена в інший колір, ніж відгин, а на місці згину є різної форми плямки, крапки, рисочки, що приваблює запилювачів квіток. Стебло, до 10—12 см заввишки, з 2 яйцевидноланцетними, майже супротивними листками, розцвіченими пурпуровими плямами. Плід — оберненояйцевидна коробочка. На час її дозрівання стебло полягає. Дозріле насіння має поживний придаток, у якому міститься олія. Мурашки живляться цим придатком і розносять насіння.

Типовий ранньовесняний ефемероїд. Росте переважно в гірських і передгірних лісах, на луках, полонинах.

Назвою своєю зобов'язаний формі і кольору цибулини, дуже схожій на зуб собаки.

ЖЕРУХА НИЖНА
СЕРДЕЧНИК НЕЖНЫЙ
CARDAMINE TENERA S. G. GMEL.

Родина Капустяні (Хрестоцвіті)

Жеруха ніжна віддає перевагу вологим затіненим місцям. Цвітіння в неї починається ще в березні. Досить великі, до 3 см у діаметрі, квітки білі, зрідка лілові, зібрані у верхівкову китицю. Пелюстки широкоовальні, звужені в довгий нігтик. Чашолистків 4, тичинок 6, з них 2 коротші за інші. Плід — вузьколінійний сплющений стручок, у якому насіння розміщене в один ряд. Стручки напрямлені косо вгору. Рослина багаторічна, з тонким повзучим кореневищем, яке дає велику кількість пагонів. Висхідне борозенчасте стебло має висоту 25—40 см. Листки перисті, з 1—3 парами майже сидячих округлих листочків. Запилення у рослини своєрідне. На початку цвітіння пиляки довгих тичинок повертаються назовні, і на маточку своєї квітки пилок не потрапляє. Він прилипає до комах, які беруть нектар, і переноситься на іншу квітку. Але якщо чужий пилок не потрапив у квітку, тоді короткі тичинки виростають до рівня маточки і запилюють її. Квітконіжки в жерухи на ніч і перед дощем нахиляються донизу, що захищає пилок від вологи.

Росте в букових лісах Гірського Криму.

ЖОВТЯНИЦЯ ЧЕРГОВОЛИСТА
СЕЛЕЗЕНОЧНИК
ОЧЕРЕДНОЛИСТНЫЙ
CHRYSOSPLENIUM ALTERNIFOLIUM L.

Родина Ломикаменеви

Багаторічна опушена рослина, 5—15 см заввишки, з прямостоячим стеблом, вкритим черговими округло-нирковидними листками, по краях великозарубчастими. Нижні листки на довгих черешках. Верхні приквіткові листки жовті, скупчені навколо зібраних у щиток дрібних квіток. Пелюсток у квіток немає. Їх роль відіграють верхні приквіткі, які добре виділяються серед зелені і приваблюють комах. Чашечка 4-роздільна, з нерівними лопатями: 2 з них більші від інших. У першій квітці чашечка 5-роздільна. Чашолистки із середини золотисто-жовті. Тичинок 8, стовпчиків 2. Цвіте з половини квітня до червня. Запилюють квіткі мухи, бджоли та інші дрібні комахи. Але відбувається й самозапилення.

Росте на вологих місцях у лісах та ярах, по берегах струмків, боліт, біля канав. Поширена в лісових і лісостепових районах.

ЗІРОЧКИ ЖОВТІ
ГУСИНИЙ ЛУК ЖЕЛТЫЙ
GAGEA LUTEA (L.) KER-GAWL.

Родина Лілійні

Весна ще тільки вступає в свої права, а між зеленими куртинками трави вже виблискують золотаві квіточки зірочок жовтих. Розвиватися вони починають ще під снігом. Навіть на тих місцях, де ще залишився тонкий шар снігу, можна побачити їхні ніжні росточки. Рослина зовсім маленька, іноді близько 2 см, а звичайно від 10 до 20 см заввишки. Прикореневий листок 1, стеблових — 2, розташованих біля основи суцвіття і майже супротивних. Суцвіття зонтикоподібне, з 3—7, рідше 10—12 квіток, кожна з яких до 2,5—3 см у діаметрі. Оцвіттина складається з вільних пелюсток, з внутрішнього боку забарвлених у жовтий колір, а зовні — широка зелена смужка. Біля основи пелюсток є медові ямки. Тичинки з рухливими пиляками. Запаху квітки не мають, і комахи відвідують їх, щоб поласувати нектаром, який накопичується при основі тичинкових ниток. У кінці весни рослини жовтіють, стебло лягає на землю під вагою плодів, які дозрівають вже на землі.

Ростуть зірочки жовті в лісах, чагарниках, по пагорбках. Поширені в більшій частині України, але в Степу і Гірському Криму значно рідше. Медоносна рослина.

ЗІРОЧНИК ЛІСОВИЙ
ЗВЕЗДЧАТКА ЛЕСНАЯ
STELLARIA HOLOSTEA L.

Родина Гвоздикові

Зірочник лісовий починає розвиватися дуже рано. В квітні з'являються білі зірочки його квіток. Вони складаються з 5 майже до середини надрізаних пелюсток, які вдвоє довші за чашолистки, мають 10 тичинок, 3 стовпчики. Сидять квітки на довгих короткопухнастих квітконіжках і зібрані в півкола. Листки вузьколанцетні, сидячі, жорсткі, до 8 см завдовжки, довгозагострені, по краях гострошорсткі. Плоди — кулясті коробочки, що розкриваються 5 стулками. Рослина багаторічна, з повзучим гіллястим кореневищем. Її тонке висхідне чотиригранне стебло заввишки 15—35 см. Запилюється комахами, але можливе і самозапилення. Воно відбувається в кінці цвітіння, тоді приймочки дуговидно загинаються і доторкуються до пиляків своїх квіток. На ніч квітки нахиляються донизу, щоб захистити пилок від вологи.

Звичайна рослина для всієї території УРСР, за винятком Криму і південних районів Степу. Росте в лісах, серед кущів, на луках.

Міжнародна назва роду походить від латинського слова, що означає «зірка» (за формою квітки).

ЗОЗУЛИНЕЦЬ БОЛОТЯНИЙ
ЯТРЫШНИК БОЛОТНЫЙ
ORCHIS PALUSTRIS JACQ.

Родина Зозулинцеві

Наприкінці весни в гущині трав високо підносяться рожеві свічки суцвіть зозулинця болотяного. Високі, 30—60 см заввишки, міцні стебла майже до суцвіття облистнені лінійно-ланцетними листками. Квітки, зібрані колосовидною китицею, сидять у пазухах дрібних приквітків. Рослина багаторічна. Стебло розвивається з бруньки кореневої бульби за рахунок поживних речовин, нагромаджених минулого року. Вишукані квітки, трохи схожі на барвистих метеликів, мають складну оригінальну будову. Пелюстки їх вражають багатством візерунка. Особливо гарно розмальована губа — найбільша химерно вирізана пелюстка зі шпоркою біля основи, що відрізняється від інших, складених шоломом. Запилюються квітки джмелями і бджолами. Плід — коробочка, наповнена дрібним насінням. Проростаючій насінині потрібний симбіоз з грибом.

Росте на вологих трав'янистих місцях, вологих і солонцюватих луках, гірських улоговинах, болотах. Трапляється в Закарпатті, Лісостепу, Степу і Криму. Занесено до Червоної книги УРСР.

ЗУБНИЦЯ ЗАЛОЗИСТА
ЗУБЯНКА ЖЕЛЕЗИСТАЯ
DENTARIA GLANDULOSA WALDST.
ET KIT.

Родина Капустяні (Хрестоцвіті)

Ранньою весною на вологих місцях широколистих лісів земля вкривається суцільним покривом невисоких рослин з темно-зеленими трійчастими листками, на яких підносяться суцвіття з великих яскраво-малинових квіток. Зубниця залозиста — довгокореневищний ефемероїд. Зацвітає в квітні, поки в лісі ще достатньо світла й вологи. Цвіте протягом місяця. На листках у виїмках між зубцями і на кінчиках зубців листочків, а також на черешках між основами листочків міститься по залозці. Китиця 2—5-квіткова. Плід — стручок, 25—50 мм завдовжки. Куртинки зубниці швидко збільшуються, бо її кореневища щороку подовжуються в середньому на 12 см.

Росте на пухких свіжих родючих ґрунтах у вологих широколистих лісах. Поширена в Карпатах і Розточчі-Опіллі, трапляється в західних і правобережних районах Полісся і Лісостепу. У квітні цвітуть ще інші види зубниць. Зубниця бульбиста (*D. bulbifera* L.) поширена по тінистих вологих широколистих лісах в усіх лісових районах, має перисто-розсічені листки і блідо-лілові квітки.

КАЛЮЖНИЦЯ БОЛОТНА
КАЛУЖНИЦЯ БОЛОТНАЯ
CALTHA PALUSTRIS L.

Родина Жовтецеві

Рослина має жовтогарячі квітки і зелені цілісні листки. Квітки в неї своєрідні: роль віночка відіграють яскраво забарвлені привабливі пелюстковидні чашолистки. Їх 5 (іноді більше). Квітку вони утворюють велику — до 5 см у діаметрі. Маточок і тичинок у квітці багато. Цвіте калюжниця болотна в квітні — травні. Запилюється комахами, які відвідують її квітки в основному заради пилку, бо нектару виділяється небагато. Розгалужене висхідне стебло калюжниці піднімається 25—40 см заввишки. Листки в неї чергові, прикореневі, великі (до 12 см завширшки), округло-серцевидні, черешкові; стеблові — значно дрібніші, ниркоподібні, сидячі або на коротких черешках. Під час цвітіння рослини листки світло-зелені, пізніше — темнішають і дуже розростаються. Плід — багатолістянка, пристосована до перенесення вітром. Рослина багаторічна, з шнуровидними коренями, що утворюють мичку. Кущики калюжниці ростуть в умовах сильного зволоження: на болотах і болотистих луках, по берегах водойм і річок.

Рослина отруйна. Поширена на всій території УРСР.

КВАСЕНИЦЯ КИСЛА
КИСЛИЦА КИСЛАЯ
OXALIS ACETOSELLA L.

Родина Квасеницеві

У середині весни, в травні, у тінистих лісах наче снігом вкривають землю білі квітки квасениці кислої. Повзуче кореневище, вкрите червонуватими лусковидними листочками, швидко розростається. Від кореневища відходять трійчасті листки. У пазухах їх розміщені ніжні вишукані квітки: 5 білосніжних пелюсток, 12—15 мм завдовжки, з так густо розташованими тоненькими малиновими жилками, що здаються рожевими. Біля основи кожної пелюстки виблискує жовта пляма. Пелюстки в 3—4 рази довші за 5-роздільну чашечку. У центрі квітки міститься маточка з 5 стовпчиками, оточена 10 тичинками, з яких 5 довші за решту. Квітки запилюються мухами і жуками. У середині літа визріває плід — маленька коробочка, наповнена коричневим насінням. При найменшому дотику зрілий плід розривається, і з нього вилітають насінини.

Росте в тінистих, вологих, переважно хвойних лісах, по чагарниках в усіх лісових районах і на заході правобережних районів Лісостепу. У листках міститься багато вітаміну С, щавлевої кислоти.

КЛЕН ГОСТРОЛИСТИЙ
КЛЕН ОСТРОЛИСТНЫЙ
ACER PLATANOIDES L.

Родина Кленові

Велике дерево з розлогою кронею. Від зимового сну прокидається в перші дні весни. Зацвітає відразу після тополі і берези в кінці квітня — в травні, одночасно з появою листків або трохи раніше. Квітки маленькі, непоказні, але розвиваються масово, вкриваючи гілки зеленувато-жовтим цвітом. Зібрані вони в суцвіття-щитки, одні з яких лише з маточковими квітками, інші мають і тичинкові, і маточкові квітки. Віночок п'ятипелюстковий, чашечка 5-роздільна. Маточка 1 з 2 приймочками, тичинок 5—12. Квітки містять нектар, запилюються комахами. Зав'язь складається з двох супротивних лопатей. Біля плоду вони перетворюються на широкі крильця. Плід — двокрилатка. Дозріваючи, він розпадається на дві частини, кожна з яких має насінину і крило. Плодоношення починається в серпні, а масове облітання плодів — після перших морозів. Швидкоросле, тіньовитривале дерево. Чистих насаджень не утворює, а росте в листяних і мішаних лісах на свіжих родючих ґрунтах, разом з іншими видами, найчастіше дубом і ясенем. Поширене майже по всій УРСР. Часто культивується. Добрий медонос.

КОНВАЛІЯ ЗВИЧАЙНА
ЛАНДЫШ МАЙСКИЙ
CONVALLARIA MAJALIS L.

Родина Лілійні

У другій половині квітня — на початку травня зацвітає королева весняного лісу — конвалія. Рослина багаторічна, має кореневище з горизонтальними і вертикальними пагонами, завдяки чому займає велику площу. Листки трьох видів: нижні — лускаті, із замкнутими піхвами, вище розміщується ще один — лускоподібний, ланцетної форми, а ще вище — 2 великих темно-зелених еліптичних листки. Квітконіс виходить з пазухи верхнього лускатого листка. Піхви всіх листків охоплюють одна одну і утворюють несправжнє надземне стебло. На верхівці безлистої квітконосу на вигнутих квітконіжках сидять пониклі квітки, які внаслідок спірального скручення квітконоса утворюють односторонню китицю. Оцвітина дзвоникувата, шестичленна, тичинок 6, маточка 1, з тригранною приймочкою. Цвітіння триває 2—3 тижні. Улітку визрівають плоди — червоні кулясті ягоди.

Росте по хвойних і листяних лісах, чагарниках, узліссях, переважно на вологих ґрунтах. Розмножується насінням і кореневищами. З насіння зацвітає на сьомий рік. Поширена по всій Україні, але в Степу трапляється зрідка. Цінна лікарська рослина.

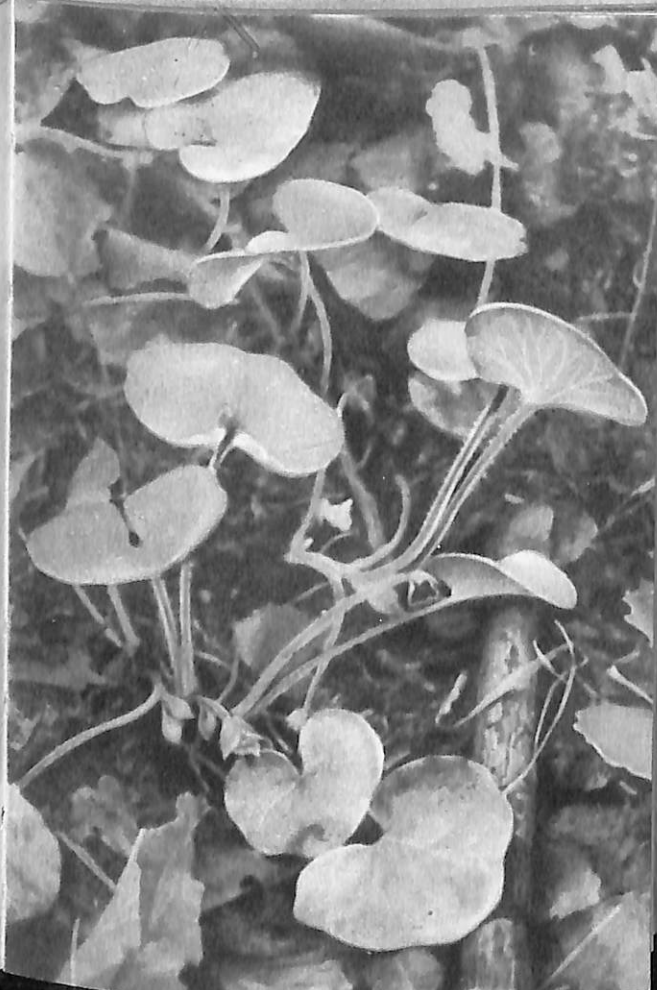
КОПИТНЯК ЄВРОПЕЙСЬКИЙ
КОПЫТЕНЬ ЕВРОПЕЙСКИЙ
ASARUM EUROPAEUM L.

Родина Хвилівникові

Рано навесні в широколистих і мішаних лісах одноманітний бурий килим опалого торішнього листа оживляють купки досить великих довгочерешкових темно-зелених шкірястих листків оригінальної нирковидно-серцевидної форми, які дещо нагадують копито. Здається, що листки ростуть просто із землі. Насправді вони відходять від тоненького повзучого, розгалуженого кореневища, вкритого лусочками і захованого в лісовій підстилці. Листки зимують під снігом. А весною на верхівці кореневища виростають два нових листки. Між ними з бруньки, що закладається ще восени і теж перезимовує під снігом, розвивається непоказна, з бурувато-червонуватою дзвоникovidною, на верхівці 3-лопатевою оцвітиною квітка. Зацвітає копитняк у квітні, іноді і в кінці березня. Квітка розміщена коло самої землі і прикрита листками.

Після одцвітання розвиваються плоди — багатонасінні коробочки. Насіння має м'ясистий білий придаток, що дуже до вподоби мурашкам.

Поширений копитняк майже по всій Україні, крім Криму. Використовується в народній медицині, ветеринарії.

КУПИНА ЗАПАШНА
КУПЕНА ДУШИСТАЯ
POLYGONATUM ODORATUM
(MILL.) DRUCE

Родина Лілійні

Купину запашну можна знайти у лісі в травні. Її білі, з тонким ароматом квітки звисають уздовж дуговидно-зігнутого стебла, мов дзвіночки. Розміщуються вони по 1—2 в пазухах листків. Квітки правильні, зі зрослопелюстковою трубчастою оцвітиною, у якій по краю зеленуваті зубці. Тичинок 6, маточка 1 з 3-лопатевою приймочкою. Запилення у купини перехресне, але можливе і самозапилення. Плід — ягода синювато-чорного кольору. Насіння поїдають птахи, сприяючи його розповсюдженню. Вигнуте гранчасте стебло купини 15—60 см заввишки. Листки довгасті, чергові, з дуговидними жилками і напівстеблообгортною основою. Зверху вони зелені, а знизу сірувато-зелені, до 12 см завдовжки. Кореневище горизонтальне, товсте й вузлувате. На ньому внаслідок щорічного відмирання надземних стебел залишаються круглі заглиблення, що нагадують печатку, тому іноді купину називають «соломоною печаткою».

Росте в лісах і по чагарниках майже по всій УРСР (крім високогір'я Карпат і півдня Степу). Рослина отруйна.

ЛІЩИНА ЗВИЧАЙНА
ЛЕЩИНА ОБЫКНОВЕННАЯ
CORYLUS AVELLANA L.

Родина Березові

Коли ще лежить сніг, у ліщини розкриваються пиляки тичинкових квіток, і холодний весняний вітерець несе сухий і легкий пилок. Тичинкові квітки не мають оцвітини, у них по 4 тичинки, розщеплені надвое, і тому здається, що їх 8. Квітки під захистом густоопушених лусок зібрані у довгі сережки. Ці сережки ще з осені висять на гілочках ліщини. Маточкові квітки малопомітні, по дві приховані в черепитчастій бруньці на кінцях гілочок тих самих рослин. Із цих бруньок виступають нитчасті червоні приймочки; вони липкі і добре уловлюють пилок. Маточкові суцвіття розвиваються навесні. Кущі ліщини дуже гіллясті, від 2 до 4 м завдовжки; вони мають до 30—50 пагонів. Кора темно-сіра. Молоді пагони опушені. Листки і кора містять дубильні речовини. Плід — горіх, до 2 см у діаметрі, обгорнутий листковидною зеленою оболонкою — плюскою з приквітів, що зрослися.

Рослина вимоглива до ґрунтів, потребує багатих ґрунтів помірної і підвищеної вологості, тіньовитривала. Росте в підліску листяних і мішаних лісів майже по всій УРСР, крім крайнього півдня.

МЕДУНКА ТЕМНА
МЕДУНИЦА НЕЯСНАЯ
PULMONARIA OBSCURA DUMORT.

Родина Шорстколисті

На початку квітня зацвітають рожевими квітками медуниці. Незабаром колір квіток поступово міняється на синій. Суцвіття до цвітіння скручене равликоподібно. Поволі воно розкручується, і квітки розцвітають одна за одною. Тому в суцвітті одночасно цвіте кілька різнобарвних квіток. Вважають, що така контрастність забарвлення робить суцвіття помітнішим для запилювачів. Цвіте медуника довго, до кінця травня. Плодоносить у травні — червні. Плід складається з 4 горішків, захованих на дні чашечки. Не тільки квітки, а й листки медуниці ризяться виглядом і розмірами. Весняні короткі квітучі пагони, що відходять від кореневища, облістнені дрібними сидячими листками. Літом ці пагони, після дозрівання плодів, засихають і замість них розвиваються великі прикореневі листки з широкояйцевидною пластинкою і крилатими черешками. Стебла, листки, листочки чашечки шорстковолосисті. Росте медуника темна найчастіше в дубових лісах, але іноді зустрічається і в хвойних, подекуди у чагарниках. Досить вибаглива до ґрунту, краще росте на поживних пухких ґрунтах. Поширена звичайно в усіх лісових і лісостепових районах.

МИГДАЛЬ НИЗЬКИЙ. БОБЧУК
МИНДАЛЬ НИЗКИЙ. БОБОВНИК
AMYGDALUS NANA L.

Родина Розові

Рано навесні цвіте рожевим цвітом невисокий кущ — мигдаль низький, або степовий. Його тонкі пагони вкриваються квітками одночасно з появою листків, але при яскравому цвітінні листків майже не видно. Однорічні гілки вкриті білуватою корою, на багаторічних вона червонувато-сіра. Ростові пагони напрямлені вгору, а вкорочені гілочки часто перетворюються на колючки. Гостропилчасті листки часто сидять на вкорочених пагонах пучками, а на ростових — частіше поодинокі. Квітки на коротких ніжках, оточені дрібними буро-коричневими лусками. Плід — округло-яйцевидна кістянка, вкрита повстю. Цвіте в квітні — травні. Рослина світлолюбна, посухостійка і досить морозостійка. Основний район розповсюдження — степи, але трапляється і на півдні Лісостепу. Дуже декоративний кущ, що широко використовується в озелененні. Насіння містить до 50 % гіркої олії, яку використовують в медицині.

Міжнародна назва роду походить від сірійського слова «красиве дерево», а видова назва означає «низький».

МИШАЧИЙ ХВІСТ МАЛИЙ
МЫШЕХВОСТНИК МАЛЕНЬКИЙ
MYOSURUS MINIMUS L.

Родина Жовтецеві

Мишачий хвіст малий утворює суцільні килими на вологих піщаних місцях. Мініатюрні рослинки мають тонькі, лінійні, звужені в черешок листочки, зібрані в прикореневу розетку. Над розеткою листків підводяться квітконосні стебельця. Серед них виділяється головна стрілка, що закінчує собою центральне стебло, інші — коротші і виходять з пазух листків. Правильна бідозелена квітка складається з 5 чашолистків зі шпоркою біля основи і 5 пелюсток з нитковидним нігтикком і вдвоє коротшої за нього пластинки пелюсток. Тичинок 5, іноді до 20, маточок багато. Квітки зібрані у видовжене тонке колосовидне суцвіття, цвітіння починається з його нижньої частини. Цвіте в квітні — травні. Плід — сім'янка, дуже дрібний, до 1,5 мм, насінина темно-коричнева, блискуча. Рослини голі, заввишки від 2 до 10 см. Однорічні. Типовий ефемер. Суцвіття нагадує мишачий хвіст, звідки походить і назва рослини.

Росте на вологих відкритих місцях. Є звичайною рослиною для всієї території УРСР.

МЛАСКАВЕЦЬ ЩІЛИННИЙ
ВАЛЕРІАНЕЛЛА ЩЕЛИСТАЯ
VALERIANELLA RIMOSA BAST.

Родина Валеріанові

Рано навесні в степах голубіють ділянки тендітних рослин з густими півзонтиками квіток у розгалужених верхівкових суцвіттях. Це цвіте мласкавець, або валеріанела, близький родич відомої всім валеріани. Трав'янистий однорічник, від 5 до 25 см заввишки, з вилчато-розгалуженим ребристим шорстким стеблом, облистненим лінійно-лопатковидними листками. Квітки в нього неправильні, складаються із зубчастої чашечки і лійковидного віночка з 5-лопатеvim відгином. До трубочки віночка прикріплені 3 тичинки, що чергуються з його лопатями і висовуються назовні, маточка 1. Як тільки визріють плоди, рослина засихає. Плоди сухі, горішковидні, тригнізді, але насіння міститься лише в одному гнізді, два інших — стерильні.

Росте по сухих степових схилах, іноді зустрічається як бур'ян. Поширений у західній частині Полісся, у правобережних лісостепових районах, рівнинних районах Криму та в південно-західних степах.

Міжнародна назва роду походить від латинського слова, що в перекладі означає «бути здоровим».

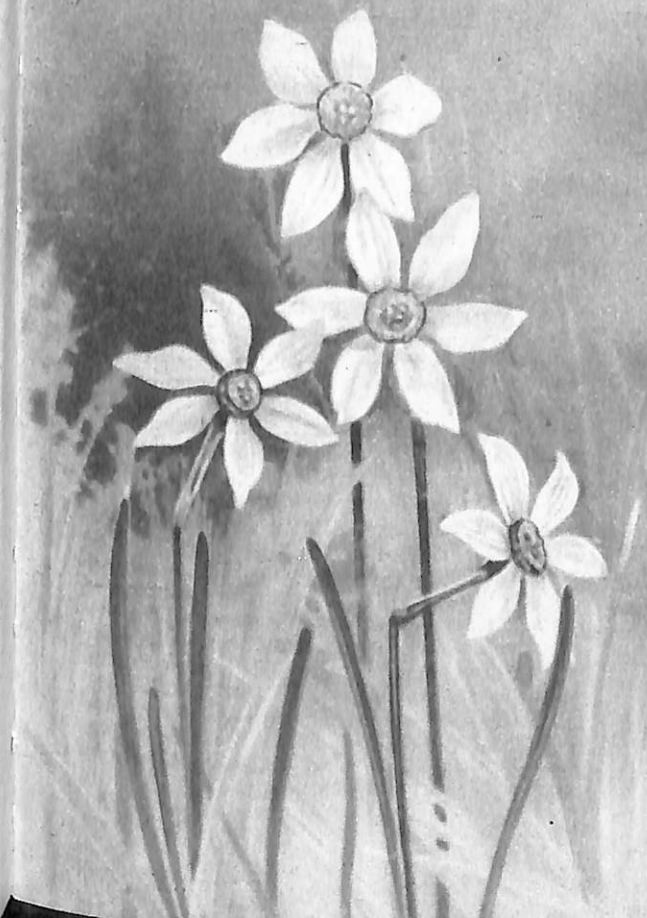
НАРЦИС ВУЗЬКОЛИСТИЙ
НАРЦИСС УЗКОЛИСТНЫЙ
NARCISSUS ANGUSTIFOLIUS CURT.

Родина Амарилісові

Рослина багаторічна, до 40 см заввишки. Має сплющене стебло, 2—4 плоских сизо-зелених листки, що зібрані в приземному пучку. Надзвичайно гарні, здебільшого поодинокі, квітки нарциса звернені в один бік. Оцвітина з довгою циліндричною трубкою, 6-роздільним відгином і блюдцевидним жовтуватим привіночком. Плід — коробочка з численними чорними насінинами.

В Українських Карпатах проходить східна межа розповсюдження цієї рослини, яка є реліктом третинного періоду. Це єдиний у СРСР вид нарциса, що росте в дикому стані. Росте невеликими групами на альпійських луках, гірських схилах і в долинах. Найбільшу площу займають зарості нарцисів на луках у долині р. Тиси біля Хуста, де під час цвітіння утворюють ніжно-білий килим. Щоб зберегти це диво, територію під назвою «Долина нарцисів» включено в Карпатський заповідник. Вид занесено в Червону книгу СРСР та Червону книгу УРСР.

Назва рослини пов'язана з давньогрецькою міфологією. Нарцис — це ім'я самозакоханого красеня, якого богиня Афродіта покарала, перетворивши в квітку.

ОСОКА ВОЛОСИСТА
ОСОКА ВОЛОСИСТАЯ
CAREX PILOSA SCOP.

Родина Осокові

Зима застає цю рослину із зеленими листками, які так і зберігаються під снігом. Листки широкі, до 1 см, м'які, густоопушені, по краю і вздовж жилок війчасті. Осока волосиста утворює густі зарості. Рослина багаторічна, має довгі горизонтальні тонкі кореневища, на кінцях яких з'являються нові пагони. Квітконосні пагони з короткими зеленими листками утворюються рано навесні. Вони досить довгі, до 60 см, на верхівці несуть колосовидне суцвіття з тичинкових квіток. Колоски з маточковими квітками сидять на довгих ніжках, кожна квітка має по 3 приймочки. Плоди — горішки, дуже дрібні, розміщені в здутій шкірястій оболонці — мішечку, завдяки чому легко тримаються на воді і переносяться по ній вітром.

Росте в лісах (переважно широколистих) Лісостепу, зрідка Полісся, Північного Степу та передгір'їв Карпат.

Міжнародна назва походить від латинських слів, що в перекладі означають «не маю» (колоски з тичинковими квітками не дають плодів) і «волосистий».

ОФРИС ОВОДОНОСНА
ОФРИС ОВОДОНОСНАЯ
OPHRYS OESTRIFERA ВІЕВ.

Родина Зозулинцеві

Офрис оводоносна під час цвітіння досягає 20—45 см заввишки. Біля основи стебла скупчені 2—5 широколанцетних листки, у середній частині стебло вкрите листовими піхвами. Верхівка увінчана китицею великих (2,5 см у діаметрі), рожевих квіток. Темна губа, що чітко вимальовується серед рожевих пелюсток, своєю формою, забарвленням і опушенням нагадує овода. Вона бархатиста, чорно-коричнева, з малюнком із синювато-фіолетових плям з жовтою облямівкою. Біля основи кожної лопати губи — густоопушені вирости, схожі на ріг. Здається, що й справді на квітці сидить комаха. І хоч у квітках немає нектару, комахи відвідують їх, приймаючи за своїх родичів. Цвіте в квітні — травні. Іноді цвітіння починається в кінці березня.

Росте в світлих ялівцевих і листяних лісах, по галявинах і узліссях, серед чагарників. Поширена в Криму, де трапляється в передгірних і гірських районах. Рослина декоративна, дуже рідкісна, вимираюча. Занесена до Червоної книги СРСР і Червоної книги УРСР.

ПАЛЬЧАСТОКОРИННИК БУЗИНОВИЙ
ПАЛЬЧАТОКОРЕННИК БУЗИННИЙ
DACTYLORHIZA SAMBUCINA (L.) SOO

Родина Зозулинцеві

Рослина має довгасті гладенькі листки і невисоке стебло з густим багатоквітковим колосом на верхівці. Яскраво забарвлені квітки на одних рослинах жовті, на інших рожеві, зі слабким запахом бузини, сидять у пазухах листковидних приквітків. Віночок пелюстковидний. 5 його пелюсток утворюють шолом, а 6-та, повисла, так звана губа, зі шпоркою біля основи, різниться формою і забарвленням. Стебло виростає за рахунок поживних речовин, нагромаджених за минулий рік у 2-лопатевій кореневій бульбі, яка розміщена біля основи стебла. Зацвітає рослина у другій половині квітня і цвіте протягом місяця. Запилюється комахами, переважно бджолами і джмелями. У середині літа визрівають плоди — коробочки, наповнені дрібним насінням.

Росте в світлих листяних лісах, на галявинах, узліссях, по чагарниках. Трапляється дуже рідко, тільки в деяких місцях Карпат, Закарпаття, Полісся, у північних районах Лісостепу. Релікт наших лісів. Як рідкісна зникаюча рослина потребує охорони, занесена до Червоної книги СРСР і Червоної книги УРСР.

ПЕРВОЦВІТ ВЕСНЯНИЙ
ПРИМУЛА ВЕСЕННЯЯ
PRIMULA VERIS L.

Родина Первоцвіті

У світлих лісах, на узліссях, лісових галявинах часто зустрічається первоцвіт весняний, що зацвітає в квітні. Його яскравожовті, правильні квітки зібрані в однобічному зонтикоподібному суцвітті, розміщеному на квітконосі — безлистому стеблі. Пелюстки мають відгин з оранжевою плямою біля його основи. Після цвітіння рослини листки прикореневої розетки збільшуються до 20 см. Вони різко звужені в крилатий черешок і розміщені так, що вода по них стікає до кореневища, яке щороку дає нові пагони. Запилюється комахами з довгим хоботком (метеликами і джмелями), які дістають нектар від основи трубочки віночка. Плоди — коробочки розкриваються десятьма зубцями, які у вологу погоду загинаються донизу і закривають коробочку. Цінна лікарська рослина. Навесні допоможе задовольнити потребу у вітамінах — два листки замінюють добову норму вітаміну С.

Рослина звичайна для лісостепових і лісових районів, у Прикарпатті трапляється зрідка; у північно-східних районах Степу проходить східна межа поширення цього виду.

ПЕРВОЦВІТ ЗВИЧАЙНИЙ
ПЕРВОЦВЕТ ОБЫКНОВЕННЫЙ
PRIMULA VULGARIS HUDS.

Родина Первоцвіті

Первоцвіт звичайний зацвітає в березні. Спочатку з'являються оберненоланцетні, поступово звужені в крилатий черешок прикореневі листки; зверху вони голі, а знизу по жилках волосисті. Потім з пазух цих листків виходять квітконіжки (6—20 см заввишки) з поодинокими квітками. У первоцвіту звичайного, що росте в Карпатах, віночки світло-жовті, а у кримського — білі або лілові. Квітки до 3,5 см у діаметрі. Лопаті віночка двороздільні. Рослина багаторічна, з коротким кореневищем, від якого відходять бурі корені. Плід — коробочка, що розкривається зубцями. Первоцвіти, завдяки своїй декоративності, здавна відомі в оранжерейній і садовій культурі. Так, первоцвіт звичайний уведено в садову культуру більше як 250 років тому.

Росте на лісових галявинах; звичайна для Гірського Криму рослина, рідко зустрічається на Поліссі та в Карпатах.

Міжнародна назва походить від латинських слів, що означають «перший» і «звичайний».

ПЕРЕЛІСКА БЛАГОРОДНА
ПЕРЕЛЕСКА БЛАГОРОДНАЯ
HERATICA NOBILIS MILL.

Родина Жовтецеві

У квітневому лісі ще здалеку можна помітити яскраві бузково-блакитні ділянки квітучої переліски благородної. Низенькі, до 15 см, рослинки мають по 2—4 квітки. Рослина багаторічна, її кореневище на верхівці має лусковидні підземні листки, з пазух яких виходять поодинокі квітконосні стебла. Нові листки з'являються після цвітіння. Вони прикореневі, з довгими черешками, голі, шкірясті, надрізані на 3 лопаті. Зверху зелені, знизу — фіолетові. Молоді листки і черешки вкриті м'якими волосками. Щовесни із середини розетки старих листків з'являється розетка нових. Біля основи квіток 3 цілених зелених листочки; вони зібрані кільцем, що нагадує чашечку. Квітки поодинокі, із 6—10 пелюсток. Запилюються комахами, але можуть запилюватися й вітром. Цвітіння відбувається на шостому році життя рослини і триває 8 днів. Бутони закладаються ще восени в бруньках у середині листкової розетки біля самої землі. Плід — багатогрішок. Рослина отруйна, листки і корені подразнюють шкіру і можуть спричинити нариви.

Росте в широколистих, мішаних лісах і по чагарниках у західних районах УРСР.

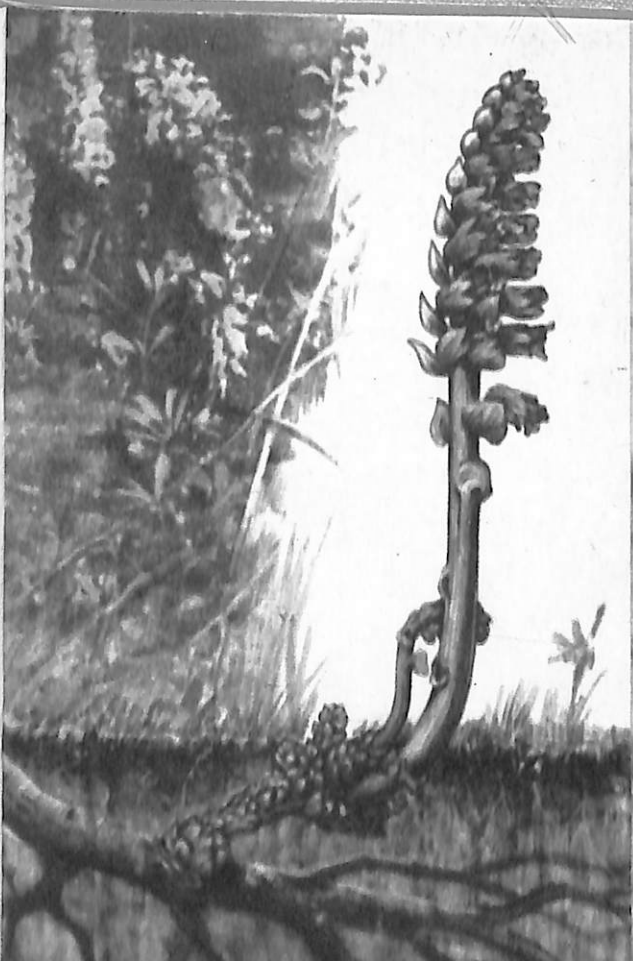

ПЕТРІВ ХРЕСТ ЛУСКАТИЙ
ПЕТРОВ КРЕСТ ЧЕШУЙЧАТЫЙ
LATHRAEA SQUAMARIA L.

Родина Ранникові

Весною в широколистих тінистих лісах зрідка трапляється незвичайного вигляду рослина. На товстому м'ясистому рожевуватому стеблі одна біля одної сидять пурпурові квітки, утворюючи однобоку китицю 10—25 см завдовжки. У червоний колір забарвлені не тільки віночки, а й чашечка і приквітки. Китиця під час цвітіння випростується. Запилюється переважно джмелями. Листки недорозвинені, у вигляді лусочок, вкривають стебло і кореневище. І стебла, і листки позбавлені хлорофілу. Рослина паразитує на коренях дерев. Найчастіше вона поселяється на коренях ліщини і граба, рідше вільхи і бука, має дуже велике, білого кольору, багатократно розгалужене кореневище, яке розвиває тонке коріння, що присмоктується до коренів рослини-хазяїна. Бічні пагони його розміщені супротивно і горизонтально, ніби утворюючи хрест, чому так і названо рослину. Плоди — кулястий-цевидні коробочки з великою кількістю дрібного насіння. Цвіте в квітні — травні.

Росте в лісових і лісостепових районах УРСР і в Криму.

ПІВНИКИ КАРЛИКОВІ
ИРИС КАРЛИКОВЫЙ
IRIS PUMILA L.

Родина Півникові

Недарма ще давні греки назвали цю рослину «райдугою». І справді, квітки її поєднують в собі різноманітні відтінки кольорів — від червонувато- або синьо-темно-фіолетових до зеленувато-ясножовтих і білих. Рослина багаторічна, має підземне товсте, дуже розгалужене кореневище. Листочки мечовидні, до 12 см завдовжки. Одрічні квітконосні пагони несуть на верхівці велику (до 5—7 см у діаметрі) квітку, біля основи прикриту обгорткою. Частки пелюстковидного віночка з невеликим нігтикком і широким відгином. Зовнішні частки великі, відігнуті донизу. Стовпчик маточки розсічений на 3 пелюстковидних лопаті, на верхівці кожної 2 гребенястих вирости. Рослина не перевищує 12—15 см. Цвіте в квітні. Запилюється джмелями і мухами. Ніжні квітки швидко відцвітають. У другій половині літа визрівають великі плоди-коробочки, опуклі, звужені до основи і верхівки.

Росте в сухих дерновинно-злакових і ковилово-полинних степах, на кам'янистих і вапнякових схилах, пісках і солонцях. Поширений у Степу й Криму, зрідка трапляється на півдні Лісостепу.

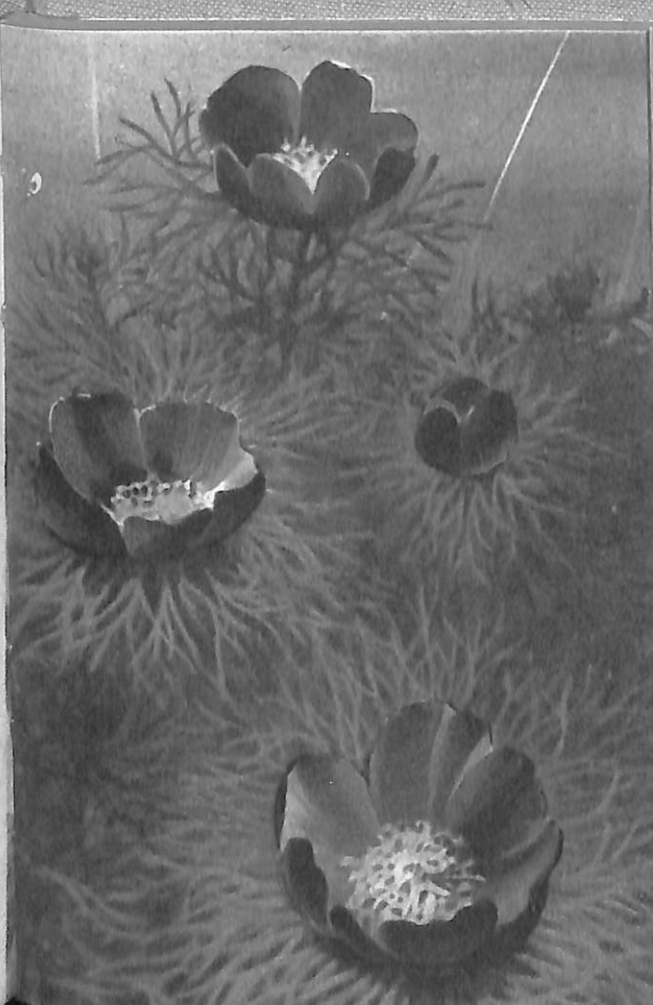

ПІВОНІЯ ТОНКОЛИСТА
ПИОН ТОНКОЛИСТНЫЙ
PAEONIA TENUIFOLIA L.

Родина Півонієві

Коли півонія тонколиста розкриває свої яскраво-пурпурові квітки, тьмяніють усі інші кольори барвистого весняного степу. Над розлогими стеблами в мереживі темно-зеленого, розсіченого на лінійно-нитковидні частки листя полум'яніють розкішні, поодинокі, до 8 см у діаметрі, широкорозкриті віночки з 8—10 пелюсток. У центрі їх навколо 2—5 маточок скупчено багато яскраво-жовтих тичинок. Плоди-листянки, досягаючи, розтріскуються. Насіння темне, блискуче. Рослина багаторічна, має шишковидно-потовщені корені. Рано навесні, лише зійде сніг, з ґрунту витикаються червоні бруньки, з яких незабаром розвиваються стебла. Спочатку вони, як і листки, забарвлені в червоний колір. Звичайно стебел кілька, у старих рослин їх понад півтора десятка.

Найтиповіші місцезростання — різнотравно-типчакowo-ковилові степи. Найпоширеніша в Степу, в Криму, на півдні Лісостепу в різнотравно-дерновинно-злакових степах, у соснових лісах, на крейдяних задернованих схилах. Давній реліктовий вид. Занесено до Червоної книги УРСР.

ПІДБІЛ ЗВИЧАЙНИЙ.
МАТИ-Й-МАЧУХА
МАТЬ-И-МАЧЕХА. ПОДБЕЛ
TUSSILAGO FARFARA L.

Родина Айстрові (Складноцвіті)

Тільки-но станув сніг, а на глинястих схилах уже з'явилися золотаві суцвіття підбілу звичайного. Квітконосні пагони, вкриті бурими лусочками, закінчуються поодинокими кошиками. Квітки в кошику золотисто-жовті, по краю кошика — язичкові, плідні, розміщені в кілька рядів, а в середині — трубчасті, двостатеві, неплідні. Після відвітання в кошиках розвивається багато плодиків-сім'янок, які на верхівці мають чубок з білих волосків. Прикореневі округло-серцевидні кутасто-нерівнозубчасті великі листки розвиваються після цвітіння рослини. Зверху вони темно-зелені й блискучі, знизу — білоповстисті, м'які. Саме із цією особливістю пов'язана назва рослини. Рослина багаторічна. Росте на пагорбах, кручах, осипах, по берегах річок, краях канав. Віддає перевагу добре освітленим, прогрітим сонцем місцям і глинястим зволоженим ґрунтам. Поширена по всій Україні.

Міжнародна назва походить від латинського слова, що означає «кашель»: листки використовують при лікуванні захворювань органів дихання.

ПІДСНІЖНИК ЗВИЧАЙНИЙ
ПОДСНЕЖНИК БЕЛОСНЕЖНЫЙ
GALANTHUS NIVALIS L.

Родина Амарилісові

Ще лежить у лісі сніг, а підсніжник уже цвіте. Над двома зеленими листочками на тонкому стебельці піднялася ніжна чудова квітка. Молоді листочки згорнені в трубочку, на верхівці утворюють вістря, що проходить крізь ґрунт, торішнє листя, сніг. Так оберігається квітка при проростанні рослини, бо вона міститься між цими листками. Пізніше, коли рослина відцвіте, вузькі плоскі листки сильно видовжуються. У квітці 3 зовнішні пелюстки оберненойцевидні, до 20 мм завдовжки, а 3 внутрішні — вдвічі коротші, із серцевидною виїмкою і зеленою плямою по краю, що є сигналом для комах-запилювачів. Рослина багаторічна, декоративна, має цибулину до 1 см у діаметрі з бурими оболонками.

Росте в листяних лісах, по чагарниках у Карпатах, Правобережному, дуже рідко в Лівобережному Лісостепу.

Рослину занесено до Червоної книги СРСР і Червоної книги УРСР.

Міжнародна назва роду у перекладі з латинської означає «молочна квітка», видова назва перекладається як «сніговий».

ПРОЛІСКА ДВОЛИСТА
ПРОЛЕСКА ДВУЛИСТНАЯ
SCILLA BIFOLIA L.

— Родина Лілійні

Справжньою прикрасою весняного лісу є проліска дволиста. Її ніжно-голубі квітки розпускаються наприкінці березня або на самому початку квітня. Довгасто-еліптичні квіткові пелюстки мають 6—10 мм завдовжки. Квітки зібрані в 2—10-квіткове суцвіття. Листків 2, зрідка 3, широколінійні, до 12 см завдовжки, розвиваються разом з квітками. Спрямовані вгору квітки розміщені на довгих, прямих, трохи відхилених квітконіжках. Тичинки вільні, однакової довжини, з маточкою. Плід — коробочка. Насінини з масляними придатками, що приваблюють комах, які їх розтягують.

Ця багаторічна рослина звичайно росте в Правобережному Лісостепу, Закарпатті, Карпатах; у Гірському Криму і Лівобережному Лісостепу зустрічається рідше.

Наукова назва походить від грецького слова «розділяти» (луски цибулини легко розділяються) і латинського слова, що означає «два листки».

ПРОЛІСКА СИБІРЬСЬКА
ПРОЛЕСКА СИБИРСКАЯ
SCILLA SIBIRICA HAW.

Родина Лілійні

У світлому лісі або серед чагарників рано навесні синіють полянки квітучої проліски сибірської. Від яйцевидної цибулини відходить до чотирьох сплюснених квітконосних стебел і 2 або 4 широколінійних листки. На початку розвитку рослини листки щільно ступені і обгортають квітконоси. Верхівки листків утворюють ковпачок, що проходить крізь сніг і старе листя, оберігаючи нижнє суцвіття. На стеблі буває 1—4 ніжно-голубі, пониклі квітки. Плід — коробочка. На час дозрівання насіння квітконоси полягають. Рослини добре розповсюджуються самосівом і цибулинами. Запилюються комахами. Цвіте проліска з другої половини березня. На початку літа після відмирання листків рослина переходить у стан спокою. Восени в цибулині починають розвиватися квітконосні пагони, а протягом зими під снігом формуються бутони.

Росте переважно в Лісостепу і Степу на Лівобережжі і в Криму. Багаторічна рослина, до 20 см заввишки.

ПРОЛІСНИК БАГАТОРІЧНИЙ
ПРОЛЕСНИК МНОГОЛЕТНИЙ
MERCURIALIS PERENNIS L.

Родина Молочайні

У весняному лісі нерідко можна побачити зарості непоказної трав'янистої рослини, до 30 см заввишки, із супротивними довгасто-серцевидними цілісними листками і довгими вузькими суцвіттями зеленкуватих квіток. Рослини дводомні, тобто маточкові і тичинкові квітки розвиваються на окремих особинах. Квітки дрібні, безпелюсткові, з 3-роздільною оцвітиною. Тичинкові — з 9 тичинками, зібрані пучками в рідкі переривчасті колоси, що дорівнюють листкам, у пазухах яких вони розміщені. Маточкові квітки поодинокі, маточки з двогніздою верхньою зав'яззю несуть по 2 приймочки. Рослина багаторічна, з повзучим кореневищем, росте звичайно великими латками. Зустрічається в широколистих лісах і по чагарниках. Квітки в основному запилюються вітром. Маточкові квітки відкриваються за два дні до тичинкових. Іноді запиленню сприяють комахи. Цвіте в квітні — травні. Плід — коробочка, після досягання її частки при струсі відскакують від плодоніжки. Поширена майже по всій Україні. Висихаючи, рослина синіє або набирає фіолетового кольору.

ПШІНКА ВЕСНЯНА
ЧИСТЯК ВЕСЕННИЙ
FICARIA VERNA HUDS.

Родина Жовтецеві

Золотаво-жовті блискучі квітки цієї рослини можна побачити вже в березні. Вони поодинокі, правильні, складаються з 6—14 видовжених пелюсток, мають 3 зелених чашолистки. Рослини невисокі, з розгалуженими висхідними стеблами. Прикореневі листки у пшінки довгочерешкові, округло-серцевидні; стеблові — короткочерешкові, трикутно-серцевидні. Соковиті листки зверху блискучі, з виімчасто-зубчастими краями. На ніч і в дощову погоду квітки закриваються, щоб зберегти тепло і захистити пилок від вологи. Запилюється квітка комахами, але рано навесні їх мало, тому плоди-горішки в пшінки утворюються рідко. Розмноження відбувається переважно вегетативно за допомогою багатих на крохмаль виводкових бруньок і бульбовидно потовщених коренів. Виводкові бруньки утворюються в пазухах листків і після того, як рослина зав'яне, падають на землю і розносяться дощовими потоками. Бульбовидні кореневі шишки і виводкові бруньки проростають восени, але з похолоданням перестають розвиватися.

Росте в лісах і тінистих місцях майже по всій території УРСР.

РЕП'ЯШОК ЯЄЧКОВИДНИЙ
РОГОГЛАВНИК ЯИЧКОВИДНИЙ
— *CERATOCERHALA TESTICULATA*
(CRANTZ) BESS.

Родина Жовтецеві

На південних схилах балок, ярів, канав, які тільки-но звільнилися з-під снігу, густою зеленою щіточкою пробиваються крізь бурі торішні рештки трав тонесенькі стебельця реп'яшка яєчковидного. Розвиток цієї однорічної рослини почався вже давно. Насіння проросло ще восени, і сходи зимували під снігом, а в перші ж теплі дні швидко почали розвиватися. Карликові рослинки, від 3 до 10 см заввишки, тримаються купи, утворюючи зарості із сотень і тисяч особин. Кожна рослина має прикореневу розетку пальчасто-роздільних листків, над якими на довгих квітконосах підносяться жовті 5-членні квітки. Тичинок 5—15, маточки численні. Рослинки розвиваються дуже швидко. Після відцвітання утворюються плоди-горішки, які, щільно розміщуючись на кінцях квітконосів, мають вигляд маленької колючої овально-видовженої щіточки.

Росте у степах, по степових схилах, на підвищених відкритих місцях. Поширений в усіх районах Лісостепу і Степу, де зустрічається досить часто; рідше — в лісових районах і в Криму.

РЯБЧИК РУСЬКИЙ
РЯБЧИК РУССКИЙ
FRITILLARIA RUTHENICA WIKSTR.

Родина Лілійні

Рябчик руський — багаторічна цибуляста рослина, 20—50 см заввишки. Цибулини складаються з двох м'ясистих лусок, біля основи яких є маленькі цибулини. Листків звичайно від 1 до 3, вузьколінійні, зі спірально закрученими верхівками. Квітки великі, до 2—3 см у діаметрі, поодинокі або по кілька зібрані в рідку китицю, пониклі. Віночок їх вільнолистий, дзвоникovidний, із шаховим малюнком, темно-пурпуровий зовні, а із середини жовтуватий. Біля основи листків — медова ямка, де міститься нектар. Запилюють квітки джмелі і бджоли, іноді відбувається самозапилення. Типовий ефемероїд: швидко розвивається і на кінець весни вже плодоносить.

Росте на луках, по чагарниках, у лісах. Поширений у Лісостепу і Степу.

Чудова декоративна рослина. На жаль, трапляється все рідше, головним чином внаслідок руйнування місцезростань, викошування, вибирування. Зривання квітучого стебла з листками негативно позначається на стані цибулини і гальмує поновлення виду. Міжнародна назва роду походить від латинського слова, що означає «шахова дошка».

РЯСТ ПОРОЖНИСТИЙ
ХОХЛАТКА ПОЛАЯ
CORYDALIS CAVA (L.) SCHWEIGG.
ET KOERTE

Родина Руткові

Квітки рясту порожнистого зібрані в довгі китиці. Віночок їх пурпурового, рожевого, бузкового і білого кольору, неправильний, з чотирьох пелюсток, верхній з яких має шпорку. Чашечка майже непомітна. У шпорці міститься нектар, дістати який можуть лише комахи з довгими хоботками: метелики і деякі бджоли. Рослина багаторічна, з підземною порожнистою яйцевидною бульбою і 2—3 листками, розсіченими на клиновидні, спереду зубчасті частки. Плід — коробочка, майже в 3 рази довша за квітконіжку.

Типова рослина тінистих широколистих лісів. Найчастіше її можна побачити в дібровах, росте і серед чагарників. Для свого розвитку потребує багато світла, з'являється рано навесні, коли дерева ще безлисті.

Поширений майже по всій Україні, за винятком лівобережних степових районів і Криму. На півдні трапляється значно рідше.

Подекуди ця чудова декоративна і цінна лікарська рослина зникає. Квітки зривають для букетів, а це перешкоджає розвитку рослини, гальмує природні процеси поновлення рослин.

РЯСТ УЩІЛЬНЕНИЙ
ХОХЛАТКА УПЛОТНЕННАЯ
CORYDALIS SOLIDA (L.) CLAIRV.

Родина Ругкові

Стебельця рясту невисокі, 5—20 см заввишки, розвиваються вони із жовтуватої сплющеної бульби, що зимує в ґрунті. Розвиток рослини починається ще восени. Саме в цей час на бульбі закладається брунька. З неї за зиму виростає довгий росток, який навесні швидко з'являється на поверхні ґрунту. Зверху він прикритий щільною напівпрозорою плівкою-футляром, яка захищає його від механічного пошкодження. Як тільки росток з'являється над землею, футляр розривається поздовжньою щілиною, вивільняючи зігнуте, недорозвинене стебло з листками і суцвіттям. Стебло швидко, протягом кількох днів, розправляється, розгортає листки і зацвітає бузковими квітками. Насіння, що має поживний принасінник, розтягують по всьому лісу мурашки. Рослина, яка виростає з насінини, зацвіте тільки на четвертий-п'ятий рік життя.

Росте в світлих лісах і по чагарниках. Поширений на Поліссі, у Лісостепу і Степу. Дуже рідко трапляється на крайньому півдні в приморських степових районах.

РЯСТКА КОХА
ПТИЦЕМЛЕЧНИК КОХА
ORNITHOGALUM KOCHII PARL.

Родина Лілійні

У другій половині квітня по балках і степових схилах, серед інших трав'янистих рослин зацвітає рястка Коха з вузьколінійними сизуватими листочками. Швидкий розвиток забезпечується запасом поживних речовин, нагромадженим у цибулині ще в минулому році. Цибулина складається з лусок одного або кількох річних циклів і бруньки поновлення. Від неї відходять листки і безлисте стебло-стрілка, до 20 см заввишки, з щитковидним суцвіттям на верхівці. Квітки великі, сніжно-білі. Цвіте до кінця травня. Під час плодоношення квітконіжки напружені косо догори. Плід — ребриста коробочка.

Росте в степах, на трав'янистих місцях, сухих схилах, по чагарниках. Поширений у Лісостеповій і Степовій зонах, у тому числі і в степових районах Криму, іноді трапляється в Закарпатті.

Міжнародна назва роду походить від грецьких слів, що в перекладі означають «пташине молоко». Видову назву дано на честь німецького ботаніка В. Коха.

СОН ШИРОКОЛИСТИЙ
ПРОСТРЕЛ ШИРОКОЛИСТНИЙ.
СОН-ТРАВА
PULSATILLA LATIFOLIA RUPR.

Родина Жовтецеві

З настанням теплих весняних днів зацвітає сон-трава, утворюючи подекуди в лісі суцільні килими. Її великі поодинокі лілові квітки, ледь піднявшись над землею, широко розкриваються, показуючи безліч яскраво-жовтих тичинок. Під час цвітіння квітконоси видовжуються. Оцвітина складається із 6 яйцевидно-загострених пелюсток. Пальчато-роздільні довгочерешкові листки з'являються лише на кінець цвітіння; вони утворюють прикореневу розетку. Плід — багатогорішок. Окремі плодики мають довгий опушений стовпчик, завдяки якому пухнастий шар з плодиків робить рослину і після цвітіння дуже декоративною. М'які густі сріблясті волоски вкривають усю рослину. Рослина багаторічна, з міцним вертикальним кореневищем.

Росте на піщаних горбах, у мішаних і соснових лісах на Поліссі та в Лісостепу, зрідка в Розточчі-Опіллі.

ТЕРЕН КОЛЮЧИЙ
ТЕРН КОЛЮЧИЙ
PRUNUS SPINOSA L.

Родина Розові

Серед кущів одним з перших зацвітає терен. Численні дрібні білосніжні квітки вкривають гілочки до появи листя. Кущі терну, іноді невеликі дерева, досягають 1—4 м заввишки, стебло їх дуже розлоге, з колючими гілками, облистненими цілісними видовженими ланцетними листками, що по краю пилчасті. Квітки розвиваються на вкорочених пагонах. Пелюсток і чашолистків у квітках по 5, тичинок дуже багато. Цвіте в квітні — на початку травня. Плоди — темносині кістянки з м'ясистим соковитим оплоднем, терпкі на смак, визрівають пізно восени. Вони вкриті сизою поволокою, яка захищає їх від намокання.

Росте на узліссях, серед чагарників. Поширений у Закарпатті, Карпатах, Розточчі-Опіллі, західних районах Полісся та у Волинському Лісостепу. Посухостійка, солевитривала, зимостійка рослина. Розмножується насінням і кореневими паростками. Часто утворює густі зарості. Ціниться як хороший медонос, харчова і декоративна рослина. Цінний для закріплення схилів, ярів.

ТЮЛЬПАН ШРЕНКА
ТЮЛЬПАН ШРЕНКА
TULIPA SCHRENKII REGEL

Родина Лілійні

Рослини з великими червоними або жовтими (рідше рожевими чи білими) квітками. Струнке стебло до 40 см, має 3—5 довгастих, іноді по краю хвилястих листків. 6 листочків оцвітини розміщені в два кола, біля основи вони часто з чорною або жовтою плямою. Трикутна маточка з 3 жовтими приймочками, 6 тичинок з темними пиляками. Плід — довгаста коробочка. Цвіте в першій половині травня. Типовий ефемероїд, до настання спеки дає плоди, а до наступної весни перебуває в ґрунті у вигляді цибулини, яка досягає 3 см у діаметрі.

Зустрічається на степових ділянках, кам'янистих відслоненнях, солонцях у Донецькому Степу, Лісостепу, Степу і Криму.

Міжнародна назва роду походить від грецького слова, що означає «тюрбан» (квітка схожа на тюрбан).

У дубових лісах, по чагарниках росте тюльпан дібровний (*T. quercetorum* Klok. et Zoz). Пелюстки його жовтих поодиноких квіток ланцетні або яйцевидно-ланцетні. Зустрічається в північній частині Степу і на півдні Лісостепу. Тюльпани Шренка і дібровний занесені до Червоної книги УРСР.

ФИАЛКА ЗАПАШНА
ФИАЛКА ДУШИСТАЯ
VIOLA ODORATA L.

Родина Фіалкові

Фіалка з давніх-давен вважалася символом пробудження природи. Невисокі, від 5 до 15 см, трав'янисті кущики фіалки запашної мають округло-яйцевидні листки і короткаторочкуваті яйцевидні прилистки. Синьо-фіолетові, іноді білі, квітки складаються з 5 пелюсток, нижня видовжена в шпорку, в якій нагромаджується нектар. Тичинки з дуже короткими нитками, щільно оточують зав'язь. Пиляки багаті на пилок. Квітки дуже запашні. У вологу погоду квітконіжки вигинаються, і квітка ховається під листком, зберігаючи пилок від намочання. Плід — коробочка, при дозріванні плодоніжки нахилиють її до землі, і насіння висипається безпосередньо під материнською рослиною. Насінини мають придатки, їх поїдають мурашки і розносять насіння фіалки. Запилюють фіалку запашну комахи, які беруть у неї нектар і пилок. Рослина багаторічна, повзуче кореневище зі сланкими пагонами, що зацвітають на другий рік. Цвіте в квітні — травні.

Росте по всій УРСР в лісах і по чагарниках.

ЦИКЛАМЕН КУЗНЕЦОВА
ЦИКЛАМЕН КУЗНЕЦОВА
CYCLAMEN KUZNETZOVII
KOTOV ET CZERNOVA

Родина Первоцвіті

Дуже рано зацвітає цикламен Кузнецова — в березні, а іноді й у лютому. Багаторічна трав'яниста рослина з бульбовидним кореневищем і прикореневими, широкояйцевидними, на довгих черешках листками. Листки шкірясті, темно-зелені, з білими плямами зверху, а знизу часто фіолетові. Квітки поодинокі, пониклі, з приємним запахом, віночок рожевий, іноді білий, лопатийого (5) відігнуті назад, біля основи — фіолетова пляма. Чашечка 5-роздільна, дзвониковидна. Плід — коробочка.

Дуже рідкісна, зникаюча рослина. Трапляється в світлих лісах і на узліссях лісостепового Криму в околицях Білогорська. Цикламен Кузнецова занесено до Червоної книги СРСР і Червоної книги УРСР.

Родова назва походить від латинського слова — «круговий», «циклічний» (завдяки правильному круговому відгину віночка), видова дана на честь відомого вітчизняного ботаніка М. І. Кузнецова.

ЧЕМЕРНИК ЧОРНИЙ
МОРОЗНИК ЧЕРНЫЙ
HELLEBORUS NIGER L.

Родина Жовтецеві

У кінці лютого зацвітає багаторічна рослина зі шкірястими пальчато-розсіченими листками — чемерник чорний. Квітконосне стебло, від 10 до 25 см заввишки, з двома-трьома буруватими цілокрайми приквітками. Квітки великі, складаються з 5 пелюстковидних чашолистків і дрібних трубчастих пелюсток, скупчених навколо численних тичинок і 3—10 маточок. Самозапильненню перешкоджає те, що приймочки визрівають раніше пиляків. Плоди — листянки, що закінчуються довгими стовпчиками.

Росте в широколистих лісах. Зрідка зустрічається в Хмельницькій і Одеській областях. У листяних лісах Карпат росте чемерник червонуватий (*H. purpurascens* Waldst. et Kit), який відрізняється переважно кольором чашолистків, зовні сірувато-фіолетових або червонуватих, із середини — сіро-зелених. Нектарники жовто-зелені, біля основи оранжево-жовті. Квітки великі, до 5 см у діаметрі. Цвіте дещо пізніше: у березні — квітні. Росте в напівзатінених вологих місцях. Рослини невибагливі до умов існування.

ЧЕРЕМХА ЗВИЧАЙНА
ЧЕРЕМУХА ОБЫКНОВЕННАЯ
PADUS RACEMOSA (LAM.) GILIB.

Родина Розові

Невеликі деревця або кущі, 8–10 м заввишки, з густою розлогою кроною, під час цвітіння дуже декоративні. Білосніжні суцвіття мають своєрідний терпкий аромат. Листкові бруньки починають розвиватися дуже рано — на самому початку весни, коли інші дерева ще не вийшли зі стану зимового спокою. Листки зморшкуваті, еліптичні, загострені на верхівці й дрібнозубчасті по краю. На черешках є по 2 залозки, які виділяють рідину, що приваблює мурашок. Завдяки їм дерево майже не пошкоджує гусінь. З торішніх бруньок у квітні — травні розвиваються циліндричні китиці білих квіток. Поки квітки ще не розкрилися, китиці напружені догори й у різні боки. Але з початком цвітіння вони схиляються донизу. У такому положенні пелюстки прикривають пилок від вологи. Квіткі невеликі, ніжні й дуже витончені. Чашолистків і пелюсток по 5, тичинок 15–20, маточка 1. Плід — соковита м'ясиста кістянка, чорна, блискуча й дуже терпка на смак. Достигають плоди в середині літа.

Росте в лісах і по чагарниках на вологих місцях, часто по берегах річок.

ЧИНА ВЕСНЯНА
ЧИНА ВЕСЕННЯЯ
LATHYRUS VERNUS (L.) BERNH.

Родина Бобові

У лісі серед трав'янистих рослин добре помітні яскраві квітки чини весняної. Рослина розвивається досить швидко: тільки-но з'явилися молоденькі пагони, і вже через тиждень вона готується до цвітіння. Цвіте в кінці квітня — на початку травня. Прямостоячі, досить високі, до 50 см, гранчасті стебла підносять угору китиці з 3—8 квіток. На початку цвітіння квітки пурпурові (або рожеві), згодом нижні квітки в суцвітті стають синіми, а на кінець цвітіння синьозеленими. Одночасна різноколірність квіток сприяє привабленню комах, які їх запилюють. Нектар у найбільшій кількості виділяють вранці і ввечері. Цвіте недовго. Великі листки чини складаються з двох-трьох пар яйцевидних довгозагострених листків, що сидять на стрижні, який на верхівці закінчується тонкою короткою голочкою. Біля основи листка — 2 великих прилистки. Плоди — боби з тріском розкриваються, їхні ступки спіралью закручуються і викидають насіння. Рослина багаторічна.

Чина весняна росте в тінистих лісах, по чагарниках і є звичайною рослиною для лісових і лісостепових районів УРСР.

ШАФРАН ГЕЙФЕЛІВ
ШАФРАН ГЕЙФЕЛЯ
CROCUS HEUFFELIANUS HERB.

Родина Півникові

У березні з'являються великі квітки шафрану Гейфелевого, фіолетові, жовті, рідше білі, з темними плямами на кінці пелюсток. Жовтогарячі пиляки і приймочки, що перевищують тичинки, надзвичайно прикрашають квітку, яка розкривається тільки на сонці. Квітки на короткій квітконіжці, лійковидні, з дуже довгою трубочкою і відгином із шести часток. Стебло дуже вкорочене, тому здається, що листки і квітки виходять безпосередньо з бульбоцибулини. Комах рослина приваблює не тільки солодким нектаром і яскравим забарвленням, а й ніжним ароматом. Квітки легко самозапилюються, це гарантує утворення плодів і під час несприятливих для появи комах погодних умов навесні. Вузькі лінійно-ланцетні листки під час цвітіння майже непомітні. Плід — коробочка з великою кількістю насіння. Рослина багаторічна.

Росте в лісах, на степових схилах і гірських луках у Карпатах, іноді трапляється в Західному Лісостепу.

У західних районах УРСР шафран Гейфелів перебуває на межі зникнення. Його занесено до Червоної книги УРСР.

- Авринія скельна 8
 Анемона дібровна 10
 А. жовтецева 12
 Асфоделіна жовта 14
 Барвінок малий 16
 Бельвалія Липського 18
 Береза повисла 20
 Білоцвіт весняний 22
 Брандушка різноколірна 24
 Бурачок шорсткий 26
 Валеріана бульбиста 28
 Верба козяча 30
 В. попеляста 32
 Вероніка весняна 34
 Веснівка дволиста 36
 Веснянка весняна 38
 Вишня степова 40
 Віалха клейка, чорна 42
 Вовчі ягоди звичайні 44
 В'яз гладенький 46
 Гадюча цибулька непомітна 48
 Гіацинтик Палласів 50
 Глід кривочашечковий 52
 Голонасінник одеський 54
 Горлицяк весняний 56
 Г. волзький 58
 Дерен справжній 60
 Еритроній собачий зуб 62
 Жеруха ніжна 64
 Жовтяниця черговоліста 66
 Зірочки жовті 68
 Зірочки лісові 70
 Зозулинець болотяний 72
 Зубниця залозиста 74
 Калужниця болотна 76
 Квасениця кисла 78
 Клеи гостролистий 80
 Конвалія звичайна 82
 Копитняк європейський 84
 Купина запашна 86
 Ліщина звичайна 88
 Медунка темна 90
 Мигдаль низький 92
 Мишачий хвіст малий 94
 Млааскавець щілинний 96
 Нарцис вузьколистий 98
 Осока волосиста 100
 Офрис оводоносна 102
 Пальчостокорінник бузиновий 104
 Первоцвіт весняний 106
 П. звичайний 108
 Передіска благородна 110
 Петрів хрест лускатий 112
 Півники карликові 114
 Півонія тонколиста 116
 Підбіл звичайний 118
 Підсніжник звичайний 120
 Проліска дволиста 122
 П. сибірська 124
 Пролісник багаторічний 126
 Пшінка весняна 128
 Реп'яшок лещковидний 130
 Рябчик руський 132
 Ряст порожнистий 134
 Р. уцільнений 136
 Ряска Коха 138
 Сон широколистий 140
 Терен колючий 142
 Тюльпан Шренка 144
 Фіалка запашна 146
 Цикламен Кузнецова 148
 Чемерник чорний 150
 Черемха звичайна 152
 Чина весняна 154
 Шафран Гейфелів 156

- Авриния скальная 8
 Адонис весенний 56
 А. волжский 58
 Асфоделина желтая 14
 Барвинок малый 16
 Белоцветник весенний 22
 Бельвалля Липского 18
 Береза повислая 20
 Боярышник кривочашечковый 52
 Брандушка разноцв. 24
 Бурачок шершавый 26
 Валериана клубненосная 28
 Валерианелла щелистая 96
 Вероника весенняя 34
 Веснянка весенняя 38
 Ветреница дубравная 10
 В. лютиковая 10
 Вишня степная 40
 Волчегодник обыкн. 44
 Вяз гладкий 46
 Гадючий лук незаметный 48
 Гиацинтик Палласа 50
 Голоосемянник одесский 54
 Гусиный лук желтый 68
 Звездчатка лесная 70
 Зубанка железистая 74
 Ива козья. Бредина 30
 Ил. пепельная 32
 Ирис карликовый 114
 Калужница болотная 76
 Кандык европейский 62
 Кизил обыкновенный 60
 Кислица кислая 78
 Клеи остролистный 80
 Копытень европейский 84
 Купена душистая 86
 Ландыш майский 82
 Лещина обыкновенная 88
 Майник двулистный 36
 Мать-и-мачеха 118
 Медуница неясная 90
 Миндаль низкий 92
 Мышехвостник маленький 94
 Морозник черный 150
 Нарцис узколистный 98
 Оляха клейкая, черная 42
 Осока волосистая 100
 Офрис оводоносная 102
 Пальчатокоренник бузиновый 104
 Первоцвет обыкн. 108
 Перелеска благородная 110
 Петров крест чешуч. 112
 Пион тонколистный 116
 Подснежник белосн. 120
 Примула весенняя 106
 Пролеска двулистная 122
 П. сибирская 124
 Пролесник многолетний 126
 Прострел широколистный. Сон-трава 140
 Птицемелчник Коха 138
 Рогоглавник ячковидный 130
 Рябчик русский 132
 Селезеночник очереднолистный 66
 Сердечник нежный 64
 Терн колючий 142
 Тюльпан Шренка 144
 Фиалка душистая 146
 Хохлатка полая 134
 Х. уплотненная 136
 Цикламен Кузнецова 148
 Черемуха обыкн. 152
 Чина весенняя 154
 Чистяк весенний 128
 Шафран Гейфеля 156
 Ятрышник болотный 72

Зміст

Вступ	3
Опис рослин	7
Показчик українських назв рослин	158
Указатель русских названий растений	159

Справочное издание
Лидия Семеновна Панова,
Вера Викторовна Протопопова

ВЕСЕННИЕ РАСТЕНИЯ

(на украинском языке)

Київ, «Радянська школа»

Зав. редакцією біології і хімії *Н. І. Зайченко*

Редактор *Л. О. Мляківська*

Літредактор *А. П. Фалінська*

Художній редактор *М. Ф. Неварикаша*

Малюнки і оформлення художника
М. М. Усова

Технічний редактор *В. М. Зайцева*

Коректор *Р. І. Борисенко*

Информ. бланк № 5924

Здано до набору 18.12.86. Підписано до друку 05.05.87.
БФ 29079. Формат 70×108/64. Папір офсетн. № 1. Гар-
нітура Бан. Спосіб друку офсетн. Умовн. друк. арк.
3,5+0,08 форзац. Умовн. фарбо-відб. 14,16. Обл.-видавн.
арк. 4,99+0,13 форзац. Тираж 60 000 пр. Видавн. № 30459.
Зам. № 6—407. Ціна 60 к.

Видавництво «Радянська школа»,
252053, Київ, Ю. Коцюбинського, 5.

Діапозитиви тексту виготовлені на Головному
підприємстві РВО «Поліграфкнига»

Київська книжкова фабрика «Жовтень»,
252053, Київ-53, вул. Артема, 25

